

Julian Kałowski

Skutki prawne opuszczenia instytutu zakonnego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 32/3-4, 21-59

1989

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JULIAN KAŁOWSKI MIC

SKUTKI PRAWNE OPUSZCZENIA INSTYTUTU ZAKONNEGO

Treść: Wstęp. — I. Skutki prawne dotyczące profesji. — 1. Przejście do innego instytutu. — 2. Ekskluaustracja i sekularyzacja. — a) Ekskluaustracja. — b) Sekularyzacja. — 3. Wydalenie. — II. Skutki prawne dotyczące święceń. — 1. Przejście do innego instytutu. — 2. Ekskluaustracja. — 3. Sekularyzacja. — 4. Wydalenie. — III. Zaoopatrzanie. — Zakończenie.

Wstęp

W historii instytutów zakonnych, których członkowie poprzez ślubowanie rad ewangelicznych zobowiązują się do doskonalszego naśladowania życia Chrystusa, istniały i istnieją różne formy odstępowania od powziętych zamiarów. Dlatego zarówno poszczególne zakony, jak i biskupi oraz Stolica Apostolska wydawali liczne akty prawne, które miały za zadanie regulowanie stanu prawnego, czyli skutków, wynikających z opuszczenia zakonu.

Można by zastanawiać się nad różnymi formami opuszczania instytutów życia zakonnego. W obecnym artykule zostaną jednak poddane analizie jedynie skutki prawne wynikające zarówno z dobrowolnego wystąpienia z zakonu, jak i przymusowego usunięcia z niego przez kompetentną władzę odnośnego instytutu. Należy zaznaczyć, że zagadnienie, które ma być omówione, jest bardzo złożone i w ciągu wieków jego ujęcie prawne podlegało wielorakim ewolucjom, których prześledzenie przyczyniłoby się z pewnością do lepszego zrozumienia problemów związanych z opuszczaniem instytutów zakonnych i skutkami z niego wynikającymi.

Poniższa analiza będzie się głównie odnosiła do wytycznych w tej materii zamieszczonych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.

I. Skutki prawne dotyczące profesji

1. Przejście do innego instytutu

Już od pierwszych chwil istnienia zorganizowanej formy życia zakonnego mnisi-eremici zobowiązani byli do pozostawania przez całe życie w jednym klasztorze. Święty Benedykt, patriar-

cha życia zakonnego na Zachodzie, w sprawie stałości miejsca postanowił, co następuje:

„Ten, który ma być przyjęty w oratorium, w obecności wszystkich złoży przyrzeczenie stałości miejsca, życia w cnotach (monastycznych) i posłuszeństwa przed Bogiem i Jego świętymi, aby wiedział, że jeśli kiedykolwiek inaczej postąpi, zostanie potępiony przez tego, z którego sztydzi (...). Jeśli przybywa obcy mnich z dalekich okolic i chce jako gość zamieszkać w klasztorze, a spodoba mu się miejscowe zwyczaje i nie będzie wnosił niepokojów przez swoje nadmierne wymagania, ale zadowoli się po prostu tym, co zastanie, można go przyjąć na tak długo, jak tego pragnie. Gdy rozumnie i z pokorną miłością coś zgani lub zaproponuje, niechaj opat rozważy starannie jego słowa, bo może Pan przysłał go tutaj właśnie w tym celu. Jeśli zaś zechce później zobowiązać się do stałości miejsca, nie godzi się odrzucać takiej prośby tym bardziej, że w czasie, gdy był gościem, udało się już poznać jego życie”¹.

Również papież Grzegorz I (590—604), były mnich benedyktyński, zakazał lekkomyślnego przenoszenia się z jednego klasztoru do drugiego².

Podobnie i cesarz Justynian zabronił zakonnikom przechodzenia z klasztoru do klasztoru³.

Należy zaznaczyć, że pomimo powstawania różnych zakonów aż do szesnastego wieku nie było jednolitego ustawodawstwa doty-

¹ Święty Benedykt, *Regula. Żywot. Komentarz*. Przygotowali benedyktyni tynieccy 1978, rozdz. 58, 61: S. Goyeneche, *De transitu ad aliam religionem*, Commentarium pro religiosis (dalej cyt. CpR), 1 (1920) 222; T. Schaefer, *De religiosis ad normam Codicis Iuris Canonici*, Roma 1947⁴, s. 884; J. R. Bar. J. Kałowski, *Prawo o instytucjach życia konsekrowanego*, Warszawa 1985, s. 173.

² X. III. 31.5: „...Praesenti iussione mandamus, ut neque monachum ulterius de monasterio in monasterium temere migrare liceat, nec eorum aliquem peculiare quicquam habere permittas. Sed si quilibet hoc praesumpserit, in monasterio, in quo ab initio conversatus est, et sub abbatis sui regula, de qua fugerat eum competenti coercitione reddatur...”.

³ Novel. 5, 7: „Si vero reliquens monasterium, in quo conversationem habuerit, ad aliud transeat monasterium: etiam sic quidem ejus substantia maneat, et vindicetur a priori monasterio, ubi abrenuntians hanc reliquit. Competens autem est reverendiss. Abbates non suscipere eum, qui hoc egit. Erronea namque talis est vita monachica, nullatenus tolerantiae proxima, neque constantis, et persistentis animae, sed iudicium habentis circumlatae, et aliunde alia requirentis. Eapropter etiam hoc prohibeant Deo amabiles episcopi et archimandritae nuncupati, morachicam honestatem secundum regulas sacras conservantes”; 123, 42: „Si monachus reliquerit suum monasterium, et in aliud ingrediatur: quascunque res tempore, quo monasterium dereliquerit, habere videbitur: proprio monasterio, in quod ab initio ingressus est, eas competere jubemus...”.

czegoś przejścia z jednego instytutu do innego⁴. Dopiero Sobór Trydencki (1545—1563) w sposób kategoryczny zabronił wszystkim zakonnikom przechodzenia do jakiegokolwiek innego instytutu zakonnego o łagodniejszej obserwancji⁵.

Stopniowo przepisy odnoszące się do zakonów ścisłych, czyli o ślubach uroczystych, rozciągnięto na instytuty zakonne o ślubach prostych, tj. na zgromadzenia (kongregacje) zakonne⁶.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. w kan. 632, idąc za wytycznymi Norm z 1901 r.⁷, postanowił — na co wskazuje poniższe porównanie — że na każde przejście z jednego instytutu do drugiego zawsze musi wyrazić zgodę Stolica Apostolska.

Normy, n. 61

Nie mogą być przyjęci do instytutu bez dyspensy Stolicy Apostolskiej (...) (podkr. J. K.) 5° Ci, którzy złożyli w innym instytucie ślubu wieczyste lub jeśli nawet czasowe, to tak długo, jak długo one trwają”.

Kan. 632 KPK 1917

„Bez pozwolenia Stolicy Apostolskiej (podkr. J. K.) zakonnik nie może przejść do innego zakonu, nawet ścisłego, lub klasztoru samostnego”.

Według KPK/1983⁸ przejście z jednego instytutu zakonnego do innego zachodzi wówczas, gdy profes po ślubach wieczystych opuszcza instytut, do którego przynależy, i wstępuje do drugiego instytutu. Jest to zatem prawne opuszczenie instytutu, ale tylko wtedy będzie ono legalne, gdy zostaną zachowane wymagane przez prawo formalności⁹. Należy zaznaczyć, że takie przejście jest najbardziej łagodną formą opuszczenia pierwotnego insty-

⁴ T. Schaefer, jw., s. 886—887; S. Goyeneche, *De transitu ad aliam religionem*, CpR 1 (1920) 222—226.

⁵ Conc. Trid. sess. XXV, *de regularibus et monialibus*, c. 19, Conciliorum oecumenicorum decreta, curantibus P. Alberigo J. Dosssetti, P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, consultante H. Jedin, Bołogra 1973³, s. 782: „...Nemo etiam regularis, cuiuscumque facultatis vigore, transferatur ad laxiorem religionem, nec detur licentia cuiquam regulari, occulte ferendi habitum suae religionis”; T. Schaefer, jw., s. 886.

⁶ J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 174.

⁷ *Normae secundum quas S. Congr. Episcoporum et Regularium procedere solet in approbandis novis institutis votorum simplicium* (28 VI 1907), w: T. Schaefer, jw., s. 1102—1135, n. 61.

⁸ Kan. 684 § 1.

⁹ J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 173; E. Gambari, *I religiosi nel Codice. Commento ai singoli canoni*, Milano 1986, s. 342.

tutu, gdyż nie następuje wygaśnięcie ślubów, a tym samym nie ustaje przynależność do stanu zakonnego¹⁰.

Według kan. 684 § 1 KPK/1983 zakonnik po ślubach wieczystych będzie mógł przejść z własnego instytutu do innego tylko za pozwoleniem najwyższych przełożonych obydwu instytutów, którzy muszą uzyskać zgodę swoich rad¹¹. Trzeba zaznaczyć, że wytyczne zawarte w tym kanonie odnoszą się do wszystkich instytutów zakonnych, a więc zarówno na prawie papieskim, jak i diecezjalnym.

Według aktualnego prawa kościelnego na przejście z jednego instytutu zakonnego do innego nie jest wymagana zgoda Stolicy Apostolskiej¹², co musi mieć miejsce w przypadku przejścia z instytutu zakonnego do świeckiego lub stowarzyszenia życia apostołskiego oraz w sytuacji odwrotnej¹³.

Obecnie zostaną rozpatrzone skutki prawne wynikające z przejścia z jednego instytutu zakonnego do drugiego. Przede wszystkim w nowym instytucie według KPK/1983¹⁴ — inaczej niż to było w KPK/1917¹⁵ — przechodzący nie odbywa nowicjatu w znaczeniu ściśle kanonicznym¹⁶, a zamiast tego musi zostać poddany przynajmniej trzyletniej próbie, która jest warunkiem ważności profesji wieczystej. Według KPK/1917¹⁷ próba (nowicjat) poprzedzająca złożenie ślubów powinna trwać rok, kompetentni przełożeni mogli ją jednak przedłużyć jeszcze o jeden rok: „Profes po ślubach uroczystych albo profes po ślubach prostych wieczystych, gdyby przechodził do innego zakonu o ślubach uroczystych lub prostych wieczystych, po nowicjacie, pominiawszy profesję czasową, o której w kan. 574, powinien być dopuszczony do profesji uroczystej albo wrócić do zakonu poprzedniego, przełożony jednak ma prawo poddać go dłuższej próbie, lecz nie ponad rok od ukończenia nowicjatu”¹⁸.

¹⁰ D. J. Andres, *Il diritto dei religiosi. Commento al Codice. Versione della secunda edizione spagnola*, Roma 1984, s. 465; E. Gambari, *I religiosi nel Codice*, jw., s. 342.

¹¹ Kan. 684 § 1 KPK/1983: „Zakonnik po ślubach wieczystych nie może przejść z własnego instytutu do innego instytutu bez zezwolenia najwyższych przełożonych obydwu instytutów, którzy winni uzyskać zgodę własnej rady”.

¹² Kan. 684 § 1 KPK/1983; Kan. 632 KPK/1917; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 175.

¹³ Kan. 684 § 5 KPK/1983; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 176.

¹⁴ Kan. 684 § 2 KPK/1983.

¹⁵ Kan. 633 § 1 i kan. 634 KPK/1917.

¹⁶ J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 175.

¹⁷ Kan. 634 KPK/1917.

¹⁸ Tamże.

Z przytoczonego powyżej kanonu wynika, że prawodawca ściśle określił zarówno czas trwania nowicjatu, jak i czas jego przedłużenia. Obecnie natomiast KPK/1983 podaje tylko dolną granicę próby, nic zaś nie mówi o górnej i dlatego kompetentni przełożeni mogą przedłużyć okres próby ponad trzy lata¹⁹. Jest rzeczą znamieną — i na to należy zwrócić szczególną uwagę — że obecne prawo kanoniczne²⁰, mówiąc o trzyletniej próbie poprzedzającej złożenie profesji wieczystej, nie pozwala na przyspieszenie ślubów, jak to czyni w odniesieniu do profesji pierwszej oraz wieczystej²¹. Trzeba także zaznaczyć, że według kan. 684 § 2 trzyletni okres próby poprzedzającej złożenie profesji wieczystej musi być ciągły, tj. nie dopuszcza się w nim żadnej przerwy²².

Sformułowanie „po odbyciu przynajmniej trzechletniej próby zakonnik może być dopuszczony do profesji wieczystej w nowym instytucie”²³ należy rozumieć zgodnie z kan. 202 § 1 KPK/1983, gdzie czytamy: „Dzień w prawie oznacza stały czasokres obejmujący 24 kolejno liczone godziny i zaczyna się od północy, chyba że inaczej wyraźnie zastrzeżono. Tydzień to okres 7 dni, miesiąc okres 30 dni, a rok 365 dni, chyba że miesiąc i rok poleca się brać zgodnie z kalendarzem”. Trzeba zaznaczyć także, że okresu poprzedzającego złożenie ślubów wieczystych w nowym instytucie nie należy nadmiernie przedłużać, gdyż trzy lata to czas wystarczający do wyrobienia sobie osądu co do kwalifikacji kandydata.

W KPK/1983 czytamy: „Do momentu złożenia profesji w nowym instytucie, mimo pozostawiania w mocy ślubów, zostają zawieszane uprawnienia i obowiązki, jakie miał zakonnik w poprzednim instytucie, jednakże od chwili rozpoczęcia próby obowiązany jest on do przestrzegania prawa własnego nowego instytutu”²⁴. Pozostaje on więc w dalszym ciągu związany ślubami publicznymi, które złożył w poprzednim instytucie, a także obowiązują go konstytucje tamtego instytutu.

Z powyższego stwierdzenia wynikają następujące konsekwencje:

1° Śluby powinny być interpretowane zgodnie z prawem, na

¹⁹ Kan. 684 § 2 KPK/1983: „Po odbyciu przynajmniej trzechletniej próby zakonnik może być dopuszczony do profesji wieczystej w nowym instytucie. Jeśli zaś nie chce złożyć profesji lub nie został do niej dopuszczony przez kompetentnych przełożonych, powinien wrócić do dawnego instytutu, chyba że otrzymałby indult sekularyzacyjny”.

²⁰ Por. kan. 684 § 2 KPK/1983.

²¹ Kan. 649 § 2 KPK/1917.

²² Por. kan. 201 § 1 KPK/1983: „Czas ciągły należy rozumieć jako nie dopuszczający żadnej przerwy”.

²³ Kan. 684 § 2 KPK/1983.

²⁴ Kan. 685 § 1 KPK/1983.

które zostały złożone, czyli według ustaw pierwotnego instytutu²⁵.

2° Powinny być one realizowane według wytycznych dawnego instytutu, a nie tego, w którym kandydat odbywa próbę²⁶.

3° Za przekroczenia w materii ślubów należy wymierzać kary przewidziane w ustawodawstwie pierwotnego instytutu²⁷.

W przypadku ślubu posłuszeństwa i ubóstwa mogą się wyłonić pewne trudności praktyczne — należy bowiem zwrócić uwagę na fakt, że przecież przełożeni instytutu, w którym kandydat odbywa próbę, nie są jego zwierzchnikami w ścisłym tego słowa znaczeniu. Dlatego też nie mogą oni wydawać poleceń na mocy ślubu posłuszeństwa, ani też kandydat nie jest zobowiązany do takiego posłuszeństwa, gdyż nie złożył jeszcze ślubów²⁸.

W powyższej kwestii KPK/1983 zajął inne stanowisko niż poprzedni, w którego kan. 633 czytamy: „Przechodząc do innego zakonu... (zakonnik — J.K.) podlega zaś przełożonym nowego zakonu i obowiązany jest do posłuszeństwa mistrzowi nowicjuszy także z tytułu ślubu posłuszeństwa”. KPK/1983 nic o tym nie wspomina. Zgodnie zaś z wytycznymi kan. 6 § 1, gdzie czytamy: „Z chwilą wejścia w życie niniejszego Kodeksu zostają zniesione:

1° Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany w 1917 roku (...)

4° wreszcie pozostałe powszechne ustawy dyscyplinarne, które dotyczą spraw w całości regulowanych obecnym Kodeksem”, należy uważać, że przełożeni instytutu zakonnego, w którym kandydat odbywa próbę, nie mogą niczego nakazywać na mocy ślubu posłuszeństwa. Nie mogą tego czynić również i z tego względu, że przecież kandydat nie jest ich podwładnym, gdyż jeszcze nie złożył ślubów na konstytucje instytutu, w którym odbywa próbę. A zgodnie z kan. 654 KPK/1983 dopiero po złożeniu profesji zakonnej członkowie zobowiązani są do zachowania rad ewangelicznych w sposób określony w konstytucjach oraz zostają włączeni do instytutu z prawami i obowiązkami określonymi w prawie poszczególnych instytutów zakonnych²⁹.

Skutki ślubu ubóstwa w przypadku przechodzenia zakonników z jednego instytutu zakonnego do drugiego są następujące:

1° Przechodzący w czasie odbywania próby wszelkie czynności związane ze ślubem ubóstwa powinien wykonywać zgodnie

²⁵ D. J. Andres, jw., s. 474.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

²⁹ Kan. 654 KPK/1983; S. Goyeneche, *De transitu ad aliam religionem*, CpR 1 (1920) 116—118.

z ustawodawstwem pierwotnego instytutu³⁰. Dlatego też wszelkie akty prawne dotyczące dóbr materialnych mogą być dokonane po uprzednim uzyskaniu pozwolenia od przełożonych instytutu, z którego kandydat przechodzi³¹.

2° Ponieważ w czasie odbywania próby kandydat jest zobowiązany do zachowania ślubu ubóstwa zgodnie z prawodawstwem pierwszego instytutu, na zmianę testamentu powinien według kan. 668 § 2 KPK/1983 uzyskać zgodę przełożonego instytutu, z którego przeszedł.

3° Przed złożeniem profesji (a jest ona zawsze wieczysta) nie ma potrzeby sporządzania nowego testamentu, gdyż ważny jest napisany w pierwotnym instytucie³².

4° Gdyby kandydat w czasie odbywania trzyletniej próby otrzymał jakieś dobra, to zgodnie z wytycznymi kan. 668 § 1, KPK/1983 powinien on — o ile konstytucje inaczej nie postanawiają — w sposób wolny nimi zadysponować oraz przed złożeniem profesji sporządzić testament ważny również wobec prawa cywilnego.

5° Jeśli zakonnik przechodziłby z instytutu, w którym na mocy wieczystego ślubu ubóstwa traci prawo własności³³ oraz zdolność do nabywania nowych dóbr, do instytutu, w którym zatrzymuje się prawo własności i prawo nabywania, to zgodnie z kan. 668 § 2 „...nieważnie podejmuje on akty przeciwne ślubowi ubóstwa...”, gdyż obowiązują go jeszcze śluby złożone w dawnym instytucie³⁴.

Mówiąc o skutkach ślubu ubóstwa w przypadku przejścia zakonnika z jednego instytutu zakonnego do drugiego, można postawić pytanie: do którego instytutu należą dobra przypadające w czasie trwania próby zakonnikowi, który na mocy kan. 668 § 4 KPK/1983 utracił prawo posiadania, czyli własności?

Opinie autorów w tej kwestii są podzielone. Schmalzgrueber na przykład uważa, że dobra nabyte w czasie trwania próby powinny stanowić własność drugiego instytutu, ale dopiero po złożeniu przez zakonnika profesji³⁵. Autor ten opiera swoje twierdzenie na założeniu, że skoro instytut, w którym kandydat odbywa próbę, ponosi w związku z jego osobą pewnego rodzaju obciążenia (*incommodum*), np. w postaci wyżywienia, utrzymania etc., to w myśl reguły prawnej *Qui sentit onus sentire debet commodum, et e contra*³⁶ powinien również uczestniczyć i w

³⁰ T. Schaefer, jw., s. 890.

³¹ Por. kan. 668 § 2 KPK/1983; T. Schaefer, jw., s. 891.

³² T. Schaefer, jw., s. 891.

³³ Kan. 668 § 4 KPK/1983.

³⁴ Kan. 685 §§ 1, 2.

³⁵ F. Schmalzgrueber, *Jus ecclesiasticum universum*, vol. III, Romae 1644, nn. 243—244, s. 92—93; T. Schaefer, jw., s. 892.

³⁶ VI°. R. J. 55.

jego korzyściach³⁷. Natomiast Passerinus³⁸, Sanchez³⁹ oraz Chelodi⁴⁰ twierdzą, że dobra, które zakonnik otrzymuje w czasie odbywania próby, przypadają pierwszemu instytutowi, gdyż zakonnik do chwili złożenia nowej profesji pozostaje jego członkiem⁴¹. Z kolei Biederlack⁴² uważa, że jeszcze przed formalnym przejściem przełożeni obydwu instytutów powinni wspólnie ustalić, któremu instytutowi przypadną dobra nabyte przez kandydata w czasie odbywania przez niego próby⁴³.

Ponieważ według kan. 684 § 1 KPK/1983 — inaczej zresztą niż to postanawiały kanony 633 § 2 i 634 KPK/1917 — przejście może nastąpić tylko po ślubach wieczystych, należy jeszcze zastanowić się nad:

1. stanem prawnym zakonnika, który
 - a) złożył śluby w nowym instytucie;
 - b) nie chce ich złożyć lub nie został do nich dopuszczony;
2. obowiązkiem instytutu pierwotnego względem zakonnika powracającego.

Ad 1a). Kanon 685 § 2 Kodeksu z 1983 r. orzeka: „Przez złożenie profesji w nowym instytucie następuje włączenie do niego tego członka, równocześnie wygasają poprzednie śluby, uprawnienia i obowiązki”. A zatem — jak wynika z cytowanego kanonu — przez fakt złożenia profesji zakonnik zostaje definitywnie inkorporowany do nowego instytutu i staje się jego pełnoprawnym członkiem⁴⁴.

Na mocy złożonej profesji jest on zobowiązany do zachowania zarówno konstytucji, jak i innych zbiorów prawnych danego instytutu. Wygasają też wszelkie inne dodatkowe śluby, o ile takowe były składane. Ponadto, jeśli przejście miało miejsce z instytutu, w którym członkowie zatrzymują zdolność posiadania i nabywania dóbr, do instytutu, w którym takie prawo jest wykluczone, to wówczas — pomijając obowiązek sporządzania testamentu — trzeba przed złożeniem profesji wieczystej dokonać

³⁷ F. Schmalzgrueber, *iw.*, nn. 240—244, s. 92—93; T. Schaefer, *iw.*, s. 890.

³⁸ P. M. Passerinus, *De hominum ritibus et officiis*, vol. I. Romae 1663, s. 189; T. Schaefer, *iw.*, s. 892.

³⁹ T. Sanchez, *Opus morale in praecepta*, Roma 1693, s. 754; T. Schaefer, *iw.*, s. 892.

⁴⁰ I. Chelodi, *Ius de personis iuxta Codicem Iuris Canonici, praemisso tractatu de principis et fontibus I. C. Tridentini* 192, s. 416; T. Schaefer, *iw.*, s. 492.

⁴¹ T. Schaefer, *iw.*, s. 492.

⁴² J. Biederlack, *De iure regularium praelectiones*, Oeniponte 1892, s. 128; T. Schaefer, *iw.*, s. 892.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Por. kan. 654 KPK/1917.

zrzeczenia w formie ważnej także, w miarę możliwości, wobec prawa cywilnego⁴⁵. Natomiast w przypadku odwrotnym do wyżej przedstawionego — to znaczy, gdy przejście następuje z instytutu zakonnego, w którym na mocy konstytucji członkowie pozbawieni są prawa posiadania i nabywania na własność, do instytutu, w którym przepis ten nie ma zastosowania — przez fakt złożenia profesji wieczystej składający ją odzyskuje nie tylko zdolność posiadania i nabywania dóbr, ale i akty dokonane przeciwko ubóstwu stają się ważne, chociaż niegodziwe⁴⁶.

Profes, który złoży śluby w nowym instytucie, posiada — o ile prawo własne instytutu nie postanawia inaczej — głos zarówno czynny, jak i bierny. Należy jednak zaznaczyć, że chociaż tacy neoprofesi są pełnoprawnymi członkami nowego instytutu, to jednak nie mogą bezpośrednio po złożeniu ślubów (wieczystych) spełniać funkcji przełożonych, gdyż byłoby to sprzeczne z kan. 623 KPK/1983, który postanawia — i to pod sankcją nieważności — co następuje: „Aby członkowie mogli być ważnie mianowani lub wybierani na przełożonych, wymaga się upływu odpowiedniego czasu od złożenia profesji wieczystej lub definitywnej, określonego prawem własnym, a gdy idzie o wyższych przełożonych, w konstytucjach”. Nie mogą oni również sprawować takich obowiązków, w przypadku których konstytucje albo inne zbiory prawne wymagają upłynięcia odpowiedniego okresu czasu od złożenia ślubów wieczystych lub definitywnych, np. spełniania funkcji radnych prowincjalnych i generalnych, mistrza nowicjatu, postulatu, junioratu etc.

Ad 1b) i 2. W przypadku niedopuszczenia do złożenia przez zakonnik profesji lub dobrowolnego opuszczenia przez niego instytutu rysują się dwie możliwości:

a) powrót do pierwotnego instytutu, na którym ciąży obowiązek przyjęcia swego członka, w dalszym ciągu związanego ślubami;

b) staranie się o indult odejścia (czyli sekularyzacji) lub eksklustracji.

Gdyby taki zakonnik nie chciał powrócić do pierwotnego instytutu ani też poprosić o indult sekularyzacji lub eksklustracji, ani nie istniałyby powody wymagane przez prawo do usunięcia go, to wówczas — w zależności od tego, czy instytut jest na prawie diecezjalnym czy papieskim — należałoby się zwrócić albo do Stolicy Apostolskiej, albo do biskupa diecezjalnego z prośbą o zastosowanie eksklustracji nałożonej⁴⁷.

W związku z omawianiem skutków prawnych dotyczących przej-

⁴⁵ Kan. 668 § 4 KPK/1983.

⁴⁶ Por. kan. 668 § 5 KPK/1983.

⁴⁷ Por. kan. 686 § 3 KPK/1983.

ścia z jednego instytutu zakonnego do innego należy jeszcze zastanowić się nad następującymi kwestiami:

1° Czy próbę poprzedzającą złożenie profesji kandydat odbywa w stroju właściwym dla pierwszego czy dla drugiego instytutu?

2° Jaki jest udział rady w dopuszczaniu do ślubów?

W KPK/1917 postanowiono, że „Nowicjat rozpoczyna się przez przyjęcie habitu albo w inny sposób przepisany przez konstytucje”⁴⁸. Obecnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego nie wspomina natomiast zarówno o stroju nowicjuszy, jak i odbywających przynajmniej trzyletnią próbę przed złożeniem profesji w przypadku przejścia z instytutu do instytutu. Poleca on jedynie, by wszyscy zakonnicy nosili strój zakonny, wykonany zgodnie z przepisami prawa, na znak konsekracji i jako świadectwo ubóstwa⁴⁹.

Z powodu braku wyraźnych przepisów prawnych, dotyczących stroju noszonego w nowicjacie oraz w czasie próby w przypadku przejścia z jednego instytutu do drugiego, trzeba zastosować prawodawstwo partykularne oraz prawne zwyczaje obowiązujące w nowym instytucie zakonnym⁵⁰. Pewną wskazówkę w tej kwestii może stanowić odpowiedź Kongregacji dla Spraw Zakonnych z dnia 14 maja 1923, która na postawione jej pytanie: „Czy zakonnik, będący profesem w jakimś zakonie, który za indultem Stołcy Apostolskiej, przeszedł do innego zakonu, obowiązany jest do noszenia w czasie nowicjatu habitu nowicjuszy zakonu, do którego został przyjęty?” dała odpowiedź twierdzącą⁵¹.

Ad 2. KPK/1917⁵² postanowił, że przełożony wyższy powinien uzyskać zgodę rady lub kapituły tylko w sprawie dopuszczenia nowicjuszy do złożenia pierwszych ślubów, natomiast zarówno przed odnowieniem, jak i przed profesją wieczystą głos rady lub kapituły był tylko doradczy⁵³. KPK/1983 z kolei mówi tylko,

⁴⁸ Kan. 553 KPK/1917.

⁴⁹ Kan. 669 § 1 KPK/1983.

⁵⁰ For. kan. 5 §§ 1—2 KPK/1983; Kan. 6 §§ 1—2 KPK/1983; Kan. 26 i 28 KPK/1983.

⁵¹ AAS 15 /1923/ 289: „Sacrae Congregationi de Religiosis propositum fuit sequens dubium pro opportuna solutione: Religiosus qui in quadam religione professus, obtento indulto Apostolico, ad aliam religionem transit, teneturne ad habitum novitio um religionis ad quam suscipiendum et gestandum perdurante novitiatu in nova religione?

Sacra autem Congregatio re mature perpensa respondendum censuit, prout respondet: Affirmative”.

⁵² Kan. 575 § 2.

⁵³ Tamże: „Głos rady czy kapituły przed pierwszą profesją jest decydujący; przed następną profesją wieczystą uroczystą bądź prostą jest tylko doradczy”

że „Do ważności profesji czasowej wymaga się, aby ... dopuszczenia dokonał w sposób wolny kompetentny przełożony po wysłuchaniu głosu swojej rady, zgodnie z prawem”⁵⁴.

Z tekstu przytoczonego tu kanonu wynika, że w przypadku dopuszczenia do złożenia profesji zakonnej nie jest wymagana zgoda rady lub kapituły. Twierdzenie powyższe potwierdza również kan. 689 § 1 KPK/1983, gdzie czytamy: „Kompetentny przełożony wyższy, jeśli zachodzą słuszne przyczyny, po wysłuchaniu swojej rady może nie dopuścić członka, którego profesja czasowa wygasła, do złożenia następnej profesji”.

Powstaje zatem kwestia — i to bardzo praktyczna — omawiana przez autorów już wcześniej⁵⁵: jeśli konstytucje jakiegos instytutu zakonnego postanawiają, że głos rady lub kapituły jest decydujący tylko przy dopuszczeniu do pierwszej profesji, to czy taki sam sposób postępowania można zastosować względem tych, którzy po odbyciu przynajmniej trzyletniej próby mają być dopuszczani do profesji wieczystej?

Wydaje się, że na tak postawione pytanie należy dać odpowiedź pozytywną, gdyż:

1° Profesja wieczysta składana w nowym instytucie po odbyciu przynajmniej trzyletniej próby nie jest ani odnawianiem ślubów, ani też nie jest poprzedzona profesją czasową.

2° Chociaż kandydat po odbyciu przynajmniej trzyletniej próby składa w nowym instytucie profesję wieczystą z pominięciem czasowej, to jednak należy ją uważać za pierwszą⁵⁶. Również prawodawca w kan. 656, 3° i w kan 689 § 1 KPK/1983 nie wyklucza możliwości, by do jakiegokolwiek profesji dopuszczał kompetentny przełożony za zgodą rady lub kapituły, co zgodnie z kan. 20 tegoż kodeksu powinien uczynić. Dlatego też prawodawstwo poszczególnych instytutów zakonnych postanawia — a praktykę tę potwierdza Stolica Apostolska przy zatwierdzaniu konstytucji — że przy dopuszczaniu do złożenia tak ślubów wieczystych, jak i czasowych przełożony zawsze potrzebuje wcześniejszego uzyskania zgody swojej rady⁵⁷.

⁵⁴ Kan. 656, 3°.

⁵⁵ Por. S. Goyeneche, *De transitu ad aliam religionem*, CpR 2 /1921/ 174—176.

⁵⁶ Tamże s. 174—175: „...tenendum videtur in admissione transeuntis ad professionem perpetuam quae, respectu novae religionis prima est, suffragium deliberativum Capituli vel Consilii interesse debere”.

⁵⁷ *Constitutiones Congregationis Clericorum Marianorum ab Immaculata Conceptione Beatissimae Virginis Mariae*, Romae 1980, n. 174. 1: „Ad validitatem cuiusvis professionis religiosae requiritur ut:

a/ ad eam admittat competens Superior maior cum suffragio sui consilii deliberativo ad normam iuris”; *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Benedyktynek Misjonarek*, Otwock 1989, n. 62, 68, 222 b/.

3° Dopuszczenie do ślubów przechodzącego z innego instytutu jest sprawą o wielkim znaczeniu, doświadczenie bowiem uczy, co zaznacza S. Goyeneche⁵⁸, że nie zawsze przechodzący kieruje się pragnieniem osiągnięcia większego dobra, lecz innymi motywami np. jego chęci wynikają z niestałości, lekkomyślności, niespełnienia własnych ambicji, sporów z przełożonymi etc. Dlatego o przyjęciu na stałe do nowego instytutu, co następuje przez złożenie od razu profesji wieczystej, nie powinna decydować tylko jedna osoba, ale większy zespół, którym jest rada przełożonego wyższego⁵⁹.

2. Eksklustracja i sekularyzacja

Aby lepiej zrozumieć skutki prawne eksklustracji i sekularyzacji, pożytecznie będzie prześledzić choćby pobieżnie ewoluje tych dwóch instytucji. Aż do wydania KPK/1917 znana była tylko jedna instytucja, tj. sekularyzacja⁶⁰, przez którą rozumiano pierwotnie upoważnienie otrzymane od kompetentnej władzy, a pozwalające zakonnikowi na przebywanie poza klasztorem i prowadzenie życia w świecie z częściowym uniezależnieniem się od przełożonych⁶¹. W zależności od tego, czy indult udzielony był na czas określony czy nieokreślony, sekularyzacja dzieliła się na czasową (*saecularizatio temporaria*) oraz wieczystą (*saecularizatio perpetua* lub *definitiva*). W pierwszym przypadku zakonnik nie był wyłączony z instytutu, lecz pozostawał jego członkiem i w czasie trwania indultu miał obowiązek — chociaż w ograniczonym zakresie — zachowywać regułę i konstytucje, a po wygaśnięciu upoważnienia powrócić do klasztoru. Zakon natomiast nie musiał ponosić ciężarów związanych z wyżywieniem i zapewnieniem bytu materialnego zakonnikowi sekularyzowanemu czasowo⁶².

⁵⁸ S. Goyeneche, *De transitu ad aliam religionem*, CpR 2 /1921/ 175.

⁵⁹ Tamże: „Quod etiam alio ex capite valde conveniens probatur, ex eo, inquam, quod admissio transeuntis valde momentosum negotium sit. Experientia enim edocetur transeuntes saepe non frugis melioris ergo, sed levitate, inconstantia vel aliis de causis a desiderio perfectionis alienis moveri; praeterea memores ipsos antea vitae, plerumque de nova cito vel sero poenitere huiusque onera aegre ferre. Inde est quod transeuntium admissio serio pensenda sit neque relinquenda unius arbitrio, sed totius Capituli vel Consilii iudicio et placitis committenda”.

⁶⁰ C. Piontek, *De indulto exclastrationis necnon saecularizationis*, Green Bay, Wisconsin, USA, 1925, s. 8—9; F. X. Wernz P. Vidali, *Ius canonicum ad Codicis normam exactum*, vol. III, *De religiosi*, Romae 1933, s. 459—461; T. Schaefer, jw., s. 909—911.

⁶¹ T. Schaefer, jw., s. 909.

⁶² Tamże, s. 909—910.

Na skutek sekularyzacji wieczystej, której udzielano z bardzo ważnych powodów, zakonnik pozostawał całkowicie wyłączony z instytutu i pozbawiony prawa noszenia habitu, ale bez dyspensy od ślubów zakonnych⁶³. Gdyby zaś sekularyzowany na zawsze (*in perpetuum*) — z zachowaniem pewnych warunków określonych w prawie — chciał powrócić do zakonu, to według rozporządzenia Kongregacji Biskupów i Zakonników z 30 stycznia 1824 nie był on zobowiązany ani do odbywania nowicjatu, ani też do ponownego składania profesji⁶⁴.

Należy zaznaczyć, że indult sekularyzacji czasowej oraz wieczystej nie udzielał dyspensy od ślubów złożonych w zakonie. Sekularyzacja — nawet wieczysta — udzielana zarówno duchownym, jak i nieduchownym, zobowiązywała nie tylko do zachowania czystości, ale i innych ślubów, przynajmniej co do ich istotnych elementów, o ile to było możliwe⁶⁵.

I tak zamiast habitu sekularyzowany nosił jakąś oznakę świadczącą o jego dawnej przynależności do instytutu, np. szkaplerz, pasek etc. Ponadto korzystający z indultu sekularyzacji na mocy uroczystego ślubu posłuszeństwa zamiast przełożonym podlegał ordynariuszowi miejsca⁶⁶.

Sekularyzowany zakonnik nie mógł bez specjalnego pozwolenia Stolicy Apostolskiej przyjmować żadnych beneficjów, nabywać dóbr materialnych lub dysponować nimi na wypadek własnej śmierci. Dobra materialne należące do zakonnika o ślubach prostych — ponieważ zachowywał on prawo nabywania, posiadania oraz zatrzymywał swoją własność, chociaż nie mógł nią bez pozwolenia właściwych przełożonych zarządzać i dysponować — przechodziły po jego śmierci na spadkobierców owego zakonnika. Dobra zaś materialne sekularyzowanego na zawsze (*in perpetuum*) zakonnika o ślubach uroczystych, które otrzymał od za-

⁶³ Tamże, s. 910: „Perpetua autem saecularizatione religiosus a corpore religionis penitus segregabatur, etsi pergeret esse religiosus seu citra specialem dispensationem, tribus votis religiosus obstrictus”.

⁶⁴ T. Schaefer, jw., s. 910: „Et si postea contingebat, ut ipse servatis servandis in pristinam suam religionem regredi vellet, non tenebatur ex iure communi secundum decisionem S. Congr. Ep. et Reg. die 30 ian. 1824 annum novitiatu et professionem iterare”; J. Fernandes, *Esclaustrazione*, Dizionario degli istituti di perfezione, vol. III, Roma 1976, kol. 1275; F. X. Wernz, P. Vidal, jw., s. 459—461.

⁶⁵ T. Schaefer, jw., s. 910: „Quod effectus iuridicos attinet indulti saecularizationis sive temporariae sive perpetuae, minime dispensabatur super votis in religione emissis. Ita enim saecularizatio etiam in perpetuum concedebatur religiosi /clericis sive laicis/, ut firmo manente voto castitatis, aliorum votorum substantialia, quatenus fieri poterat, observent”.

⁶⁶ Tamże: „...habitus religiosi memoriale signum intrinsecus deferant, ordinario loci subsint vi quoque sollemnis voti”.

konu, należały do zakonu, inne natomiast do Kamery Apostolskiej⁶⁷.

a) Eksklustracja

Kanony 686 i 687 KPK/1983 (podobnie jak kanony 638 i 639 KPK/1917), traktujące o eksklustracji, zostały zamieszczone w części poświęconej zagadnieniu wyłączenia członków z instytutu. Eksklustracja jest indultem udzielonym przez kompetentną władzę kościelną na czasowe przebywanie poza instytutem, ze złagodzeniem dyscypliny zakonnej, ale zawsze w zależności od przełożonych⁶⁸. Może ona być dokrowolna, tj. udzielona na prośbę zainteresowanej osoby, oraz nałożona, której udziela się na prośbę najwyższego przełożonego działającego za zgodą swojej rady, nawet wbrew woli zainteresowanego, gdy zaistnieją ważne ku temu powody oraz z zachowaniem słuszności i miłości⁶⁹.

Eksklustracja nałożona (*imposita*)⁷⁰, będąca odpowiednikiem stosowanej dawniej tzw. eksklustracji *ad nutum Sanctae Sedis*, została wprowadzona przez Kongregację Zakonów i Instytutów Świeckich i dotyczyła przypadków bardzo poważnych. Stolica Apostolska stosowała ją wtedy, gdy przebywanie członka we wspólnocie było szkodliwe dla społeczności zakonnej, a on sam nie chciał dobrowolnie zdecydować się ani na opuszczenie instytutu, ani na przebywanie poza klasztorem⁷¹.

⁶⁷ Tamże: „Quod ad votum paupertatis attinet, speciale Sedes Apostolicae indultum requirebatur, ut regularis beneficia recipere, bona acquirere et libere mortis causa de iis disponere posset. Bona a religioso saecularizata votorum simplicium relicta et sibi acquisita post mortem heredibus obveniebant, quia talis religiosus dominium radicale retinuerat. Si autem agebatur de religioso a votis sollemnibus in perpetuum saecularizato, bona quae ei a religione concessa erant, ad hanc pertinebant, reliqua ad Cameram Apostolicam”.

⁶⁸ D. J. Adres, jw., s. 479; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 177; E. Gambari, *I religiosi e il Codice*, jw., s. 346—347; Tenże, *Vita religiosa oggi secondo il Concilio e il nuovo Diritto Canonico*, Roma 1983, s. 599.

⁶⁹ Kan. 686 § 3 KPK/1983; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 177; D. J. Andres, jw., s. 481.

⁷⁰ Kan. 686 § 3 KPK/1983.

⁷¹ A. Gutierrez, *Exclaustratio ad nutum S. Sedis*, CPr 32 /1953/ 337—338: „Saepe sese habent ex parte Religionis, quum nempe conversatio alicuius subiecti grave affert damnum communitati. Tunc per exclaustrationem impositam directo intenditur bonum communitatis, tollendo incommodo vel partiāli damno subiecti. At saepe saepius, separatio quorundam subiectorum a communitate, bonum est et communitatis et ipsius subiecti... etiam hoc invito. In concreto causae contingere solent a/ Cum dimissus, qui, facta poenitentia, ius ad obligationem habent redeundi ad claustra, sed quandoque non oportet omnino ut

Początkowo eksklaustrację *ad nutum Sanctae Sedis*, zwaną obecnie *exclaustratio imposita*⁷², praktykowano w odniesieniu do zakonów żeńskich, zobowiązanych do zachowania klauzury pańskiej. Czyniono tak między innymi dlatego, że warunkiem niezłęcznym prowadzenia życia kontemplacyjnego w tych instytutach jest zachowanie spokoju i ciszy. Stąd też zachodziła potrzeba stosowania środka drastycznego, czyli usuwania osób zakłócających atmosferę w klasztorze⁷³.

Stopniowo eksklaustrację *ad nutum Sanctae Sedis* zaczęto rozszerzać na przypadki, w których albo brak było wymaganych przez prawo powodów do usunięcia zakonnika z instytutu, albo popełnione przez niego czyny wynikały z pewnych anomalności, które powodowały ograniczenie odpowiedzialności, lecz nie nadawały się do leczenia lub poddania zakonnika specjalnemu nadzorowi⁷⁴.

Według kan. 687 KPK/1983 skutki prawne eksklaustracji dobrowolnej, czyli zwykłej, są następujące:

1° Zwolnienie z obowiązków, które nie dadzą się pogodzić z nowymi warunkami życia.

Ponieważ członek instytutu zakonnego posiadający indult eksklaustracji przebywa czasowo poza wspólnotą, musi on zostać zwolniony z pewnych zobowiązań wynikających zarówno z kon-

de facto readmittantur, — b/ Cum saecularizandis qui Episcopum benevolunt receptorem non inveniunt; sed inveniunt Episcopum qui eos absque incardinazione benevole tolerat in Diocesi, — c/ Cum inobstantibus, inobedientibus, seditiosis aut characteris valde difficultis, qui dimissionem non merentur, sed graviter perturbant pacem communitatis. Casus frequentius occurrit in communitatibus mulierum"; G. Escudero, *Il nuovo diritto dei religiosi*, Roma 1973², s. 262—263; D. J. Andres, jw., s. 481—482; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 177; E. Gambari, *I religiosi nel Codice*, jw., s. 348; J. Torres, *Commentario ai canoni 607—709. Gli istituti religiosi. Scuola Pratica di Teologia e Diritto della Vita Religiosa*, Roma 1980—1985, s. 135.

⁷² Kan. 686 § 3 KPK/1983.

⁷³ J. Torres, jw., s. 125: „...soprattutto si applicava quando si trattava di comunità d'australi, nelle quali la pace va necessariamente difesa in modo particolare. E' vero che in non pochi casi, sarà più logico rimediare ora adeguatamente con un permesso, anche illimitato, di assenza dalla casa religiosa di tali individui, quasi sempre affetti da anormalità o malattia psichica. Ma quando la anormalità non sia certificabile o l'individuo interessato si rifiuti di restare fuori comunità, sarà spesso necessario ricorrere a questa norma dell'esc-laustrazione”.

⁷⁴ G. Escudero, jw., s. 262—263; D. J. Andres, jw. s. 481; J. Torres, jw., s. 135; *Commento al Codice di Diritto Canonico* a cura di P. V. Pinto, Roma 1985, s. 429; J. R. Bar, J. Kałowski, jw. s. 177; A. Calabrese, *Gli istituti religiosi. Lineamenti di diritto canonico*, Roma 1986, s. 331—332; E. Gambari, *I religiosi nel Codice*, jw., s. 348.

stytucji, jak i innych zbiorów prawnych, których nie można pogodzić z nową sytuacją, w jakiej znajduje się eksklaustrowany. I tak jest on na przykład zwolniony z tych aktów, które wynikają z życia wspólnego, z codziennej karności zakonnej, praktyk wspólnotowych (jak wspólne modlitwy, prośnienie o różnego rodzaju pozwolenia etc.)⁷⁵.

2° Pozostawanie w zależności od własnych przełożonych i od ordynariusza miejsca. Przez zależność od własnych przełożonych należy rozumieć taką jej formę, o której mówi prawo własne instytutu oraz inne wytyczne zamieszczone w indulcie⁷⁶. W przypadku natomiast zależności zakonnika eksklaustrowanego od ordynariusza miejsca kwestia przedstawia się nieco inaczej, gdyż kan. 687 KPK/1983 nie udziela ordynariuszowi miejsca większej władzy nad zakonnikami korzystającym z indultu eksklaustracji od tej, którą dysponuje on zgodnie z prawem ogólnym w stosunku do wszystkich innych członków instytutów zakonnych. Dlatego też zakonnik posiadający indult eksklaustracji i przebywający poza wspólnotą zależy od ordynariusza miejsca w różnych aspektach apostołskich i duszpasterskich.

Trzeba podkreślić fakt, że KPK/1983 w kan. 687 inaczej postawił problem zależności zakonnika eksklaustrowanego od ordynariusza miejsca niż to czynił KPK/1917, który stwierdzał, że zakonnik korzystający z indultu eksklaustracji — zamiast od przełożonych zakonnych — był uzależniony od ordynariusza miejsca także na mocy ślubu posłuszeństwa⁷⁷. Obecny Kodeks mówi tylko, że „Członek eksklaustrowany... Jest jednak zależny i pozostaje pod opieką swoich przełożonych, jak również i ordynariusza miejsca, zwłaszcza gdy jest duchownym...”⁷⁸. Z przytoczonych słów kanonu 687 KPK/1983 wynika, że ten, kto otrzymał indult eksklaustracji, jest — jak już zaznaczono uprzednio⁷⁹ — uzależniony od ordynariusza miejsca, ale nie podlega mu na mocy ślubu posłuszeństwa.

3° Możliwość noszenia stroju własnego instytutu. Jest to zasada ogólna, odmienna od sformułowanej w kan. 639 KPK/1917, gdzie czytamy: „Kto uzyskał od Stolicy Apostolskiej indult eksklaustracji... na zewnątrz nie może nosić habitu zakonnego...”. Obecnie, o ile najwyższy przełożony udzielający za zgodą swojej rady indultu eksklaustracji⁸⁰ chce, by zakonnik eksklaustro-

⁷⁵ D. J. Andres, jw., s. 484.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Kan. 639 KPK/1917: „Kto uzyskał od Stolicy Apostolskiej indult eksklaustracji ... poddany jest ordynariuszowi miejsca, gdzie przebywa, także na mocy ślubu posłuszeństwa”.

⁷⁸ Kan. 687 KPK/1983.

⁷⁹ Por. Tamże.

⁸⁰ Kan. 686 § 1. KPK/1983.

wany był pozbawiony prawa noszenia stroju zakonnego, musi o tym uczynić wyraźną wzmiankę w reskrypcie⁸¹. W przeciwnym wypadku zakonnik eksklaustrowany ma nie tylko prawo, ale i obowiązek noszenia stroju zakonnego, co wynika z wyraźnego rozporządzenia KPK/1983 zawartego w kan. 669 § 1: „Zakonnicy powinni nosić strój instytutu, wykonany zgodnie z przepisami własnego prawa, na znak swojej konsekracji i świadectwa ubóstwa”.

4° Pozbawienie głosu czynnego i biernego. Korzystającemu z indultu eksklaustracji nie wolno ani głosować, ani też nikt nie może na niego oddać głosu.

Należy zaznaczyć, że pozbawienie głosu czynnego i biernego jest sankcją karną⁸². Wiadomo przecież, że zgodnie z kan. 665 § 1 „zakonnicy powinni mieszkać we własnym domu zakonnym, zachowując życie wspólne i nie opuszczać go bez zezwolenia swego przełożonego...”. Ponadto eksklaustracja, chociaż nie jest zerwaniem łączności z instytutem, powoduje jednak rozluźnienie więzów z nim. Trudno więc zgodzić się na to, aby zakonnik przebywający poza wspólnotą i korzystający z indultu eksklaustracji miał takie same uprawnienia, jak inni członkowie instytutu⁸³.

W pozostałych kwestiach eksklaustrowani zakonnicy — podobnie jak i inni członkowie instytutu — podlegają tym samym zobowiązaniom wynikającym z profesji zakonnej i z włączenia do instytutu. Korzystają więc również ze wszystkich łask duchowych, jak odpusty i modlitwy, oraz mają prawo do otrzymywania informacji o życiu i działalności instytutu⁸⁴.

Należy zaznaczyć, że wszyscy eksklaustrowani obowiązani są do zachowania ślubów zakonnych⁸⁵. Mogą oni używać dóbr, ale nie wolno im czynić nadzwyczajnych wydatków. Wszystko „cokolwiek zakonnik nabywa własnym staraniem albo ze względu na instytut, nabywa to dla instytutu. Wszystko, co mu przysługuje z tytułu pensji, zapomogi lub ubezpieczenia, jest nabywane dla instytutu, chyba że własne prawo co innego postanawia”⁸⁶.

⁸¹ Por. kan. 687 KPK/1983.

⁸² D. J. Andres, jw., s. 485: „Piuttosto che una privazione di carattere penale, quello che qui stabilisce il legislatore é una affermazione di principio, coerente con la situazione dell'esclaustro; tale é la sua vita, che sarebbe controproducente il conservare voce attiva e passiva. E, parimenti, un effetto rich'esto dalla finalit  intrinseca e profonda di ogni esc'austrazione, cos  come dalle cause soggettive che sogliono provocarla”.

⁸³ D. J. Andres, jw., s. 485.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Kan. 687 KPK/1983; T. Schaefer, jw., s. 913.

⁸⁶ Kan. 668 § 3 KPK/1983.

Trzeba również podkreślić, że z chwilą upłynięcia czasu, na jaki udzielony był indult eksklaustracji, zakonnik korzystający z niego ma obowiązek — z wyjątkiem eksklaustracji nałożonej — powrócić do wspólnoty zakonnej lub zwrócić się do Stolicy Apostolskiej albo do biskupa diecezjalnego o przedłużenie indultu.

Zakonnik może powrócić do wspólnoty przed wygaśnięciem indultu, a przełożeni muszą go przyjąć, gdyż — jak to już wyżej powiedziano — zgodnie z kan. 665 § 1 Kodeksu z 1983 r. „zakonnicy powinni mieszkać we własnym domu zakonnym, zachowując życie wspólne i nie opuszczać go bez zezwolenia przełożonego”.

Dekret eksklaustracji nałożonej zostaje wydany na wniosek najwyższego przełożonego, działającego za zgodą swojej rady, przez Stolicę Apostolską (w przypadku członków instytutów na prawie papieskim) albo przez biskupa diecezjalnego (w przypadku członków instytutów na prawie diecezjalnym)⁸⁷. Jak wynika z praktyki stosowanej przez Stolicę Apostolską początkowo w odniesieniu do eksklaustracji *ad nutum Sanctae Sedis*⁸⁸, oprócz konsekwencji prawnych właściwych dla eksklaustracji zwykłej, powoduje ona następujące skutki:

1° obowiązuje przez czas nieokreślony, najczęściej do chwili trwania przyczyn, z powodu których została zastosowana⁸⁹;

2° sprawia, że zakonnik bez uprzedniego pozwolenia kompetentnej władzy, tj. tej, która wydała dekret eksklaustracji nałożonej, nie może powrócić do instytutu ani też przełożeni nie mogą go wcześniej wezwać do powrotu⁹⁰;

3° gdyby zakonnik sam nie mógł się utrzymać, wówczas instytut ma obowiązek dostarczyć mu odpowiednich środków, np. w postaci zapomogi pieniężnej lub innego rodzaju świadczeń materialnych. Powinność ta wynika z faktu, że często eksklaustrację nałożoną stosuje się ze względu na dobro instytutu⁹¹.

⁸⁷ Kan. 686 § 3.

⁸⁸ Por. str. 35.

⁸⁹ A. Gutiérrez, *Exclaustratio ad nutum S. Sedis*, jw., s. 339: „Exc'austratio ... non datur ad tempus determinatum; sed nec etiam est perpetua. Durat indefinite, ad nutum S. Sedis: donec iudicio S. Congregationis, causae perdurant. Exc'austratio ad nutum cessat tantum revocatione primi decreti; non sufficit cessatio causarum aut finis intenti”; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 178.

⁹⁰ A. Gutiérrez, *Exclaustratio ad nutum S. Sedis*, jw., s. 339: „Exc'austratus ad nutum non potest c'austra adire absque licentia S. C. de Religiosis; nec possunt Superiores eum ad vitam communemmittere, etiam si ipsi exclaustrationem exposu'arunt”; G. Escudero, *Il diritto dei religiosi*, jw., s. 263.

⁹¹ A. Gutiérrez, *Exclaustratio ad nutum S. Sedis*, jw., s. 338—339:

b) Sekularyzacja

Sekularyzacja jest indultem udzielonym przez kompetentną władzę na stałe opuszczenie instytutu z równoczesnym zwolnieniem ze ślubów oraz ich skutków. Stanowi więc dyspensę od ślubów i całkowite zerwanie łączności z instytutem oraz zależnością od niego ⁹².

Przed promulgacją KPK/1917 udzielenie indultu sekularyzacji zakonnikowi instytutów zarówno na prawie papieskim, jak i diecezjalnym, było zastrzeżone wyłącznie Stolicy Apostolskiej ⁹³. Natomiast według KPK/1917 ⁹⁴ i KPK/1983 ⁹⁵ w instytutach zakonnych na prawie papieskim indultu sekularyzacji udziela Stolica Apostolska, zaś w instytutach na prawie diecezjalnym może go udzielić biskup diecezjalny, na którego terenie przebywa zakonnik starający się o indult ⁹⁶.

Indult odejścia, zwany sekularyzacją, by był ważny i osiągnął skutki, musi być udzielony zgodnie z wymogami Kodeksu Prawa Kanonicznego, czyli powinien spełnić następujące warunki:

1) zaistniałe przyczyny winny być:

a) bardzo poważne w przypadku zakonnika o ślubach wieczystych ⁹⁷;

b) ważne w przypadku profesa o ślubach czasowych ⁹⁸;

2) udzielić go musi kompetentny przełożony, tj. albo Stolica Apostolska, albo biskup diecezjalny ⁹⁹;

3) indult musi zostać podany do wiadomości zainteresowanemu i winien być przez niego przyjęty w chwili notyfikacji, czyli w momencie doręczenia decyzji ¹⁰⁰. Sam zaś akt powiadomienia musi się odbywać z zachowaniem odpowiednich formalności prawnych, np. na piśmie lub wobec świadków. Formalne przyjęcie indultu przez zainteresowanego powoduje *ipso iure* zwolnienie go ze ślubów zakonnych, podobnie jak nie odrzucenie indultu,

„Exc'austratus ad nutum S. Sedis non minus quam exc'austratus „ad instantiam” debet laborare ut sibi necessaria ad vitam procuret. Sed cum revera, membrum Religionis esse pergit, Religio debet sup'ere in quibus ipse deficiat. Haec obligatio Religionis magis generatim urget cum exc'austratis ad nutum S. Sedis; quia saepe ad hanc conditionem reducuntur propter commodum Religionis”; G. Escudero, *iw.*, s. 263; J. R. Bar, J. Kałowski, *iw.*, s. 178.

⁹² C. Piontek, *iw.*, s. 191; T. Schaefer, *iw.*, s. 916; J. R. Bar, J. Kałowski, *iw.*, s. 183.

⁹³ C. Piontek, *iw.*, s. 185—195.

⁹⁴ Kan. 638.

⁹⁵ Kan. 691 § 2.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Kan. 638 § 2 KPK/1983.

⁹⁹ Kan. 691 § 2 KPK/1983.

¹⁰⁰ Por. kan. 692 KPK/1983.

poświadczane przez zainteresowanego i dwóch świadków, jest wystarczającym dowodem przyjęcia dekretu¹⁰¹.

Skutki sekularyzacji są następujące:

1° Wyłączenie z instytutu i zrównanie w prawach i obowiązkach — o ile zakonnik nie jest duchownym — z innymi wiernymi świeckimi¹⁰².

2° Sekularyzowany nie może korzystać z żadnych łask i przywilejów — o ile inaczej nie stanowi prawo własne — właściwych dla instytutu, np. modlitw za zmarłych, uzyskiwania odpustów etc.¹⁰³.

3° Dyspensa od ślubów, co oznacza możliwość zawarcia (za wyjątkiem zakonników duchownych) ważnego związku małżeńskiego oraz odzyskania — o ile takie ktoś utracił — prawa do nabywania, posiadania i administrowania dóbr materialnych¹⁰⁴.

4° Ustanie wszelkich zobowiązań wynikających z konstytucji, np. zachowania klauzury, wspólnego odmawiania modlitwy godzin etc.¹⁰⁵

5° Ustanie przeszkody w przyjęciu do innego instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego, wy-

¹⁰¹ J. Torres, jw., s. 148; D. J. Andres, jw., s. 499.

¹⁰² C. Pionek, jw., s. 191—195.

¹⁰³ Tamże, s. 198—200: „Omnis religiosus, qui impetrato saecularizationis indulto iam reliquit religionem, ipso facto amittit omne privilegium quod habuit intuitu religionis; item privatur quolibet favore religionis propriae religioni ab Ecclesia concesso... Quolibet saecularizatus privatur etiam omnibus gratiis mere spiritualibus propriae religionis. Ergo per se a/ privatur omnibus indulgentiis, quae competunt membris... b/ Non amplius fit particeps meritorum atque bonorum operum quae a membris propriae fiunt religionis... Amittit tandem quilibet saecularizatus ius ad suffragia post mortem... Uno verbo: Quilibet saecularizatus amittit ius ad quodlibet privilegium et consideratur eo modo ac si nunquam religiosus esset; redit in saeculum spon: a: us quo unque titulo, privilegio atque favore religionis”; T. Schaefer, jw., s. 917.

¹⁰⁴ Kan. 662 KPK/1983; Kan. 668 § 5 KPK/1983; C. Pionek, jw., s. 208—209: „Post Codis promulgationem alia prorsus disciplina viget quoad omnes saecularizatos. Qui saecularizandus non est in maiori ordine, simpliciter solvitur ab omnibus votis per professionem religiosam nuncupatis coram Deo et Ecclesia. Restituitur vi iuris nunc vigentis in integrum ad statum laicalem, seu reducitur ad conditionem saecularem ita, ac si nunquam vota emisisset. Consideratur sensu iuridico mortuus erga religionem. Reversus proinde in saeculum iam nihil amplius remanet de pristinis votis”; T. Schaefer, jw., s. 917—918.

¹⁰⁵ C. Pionek, jw., s. 213: „Quidquid sit de diversis obligationibus exortis sive ex regula, sive ex constitutionibus, sive ex consuetudine praescripta eae omnes cessant. quoties religiosus aliquis nunc revertitur in saeculum...”; T. Schaefer, s. 917.

nikającej z kan. 643 § 1, 3° KPK/1983¹⁰⁶. Gdyby zaś sekularyzowany chciał w przyszłości wstąpić do jakiegoś instytutu zakonnego i zataił fakt swojej uprzedniej przynależności do instytutu, to wówczas powstaje nowa przeszkoda, która powoduje nieważne przyjęcie do nowicjatu. Stwierdzenie powyższe wynika z kan. 643 § 1, 5° KPK/1983¹⁰⁷.

6° Ustanie przeszkody zrywającej dla tych, którzy złożyli wieczysty ślub czystości w instytucie zakonnym. Mówi o tym kan. 1088 KPK/1983, w którym czytamy: „Nieważnie usiłują zawrzeć małżeństwo ci, którzy są związani wieczystym ślubem publicznym czystości w instytucie zakonnym”¹⁰⁸.

7° Możliwość ponownego przyjęcia do tego samego instytutu.

Według instrukcji *Renovationis causam* przełożony najwyższy na zgodę swej rady mógł ponownie przyjąć tylko tych członków, którzy prawnie opuścili instytut po wygaśnięciu profesji, albo tych, którzy otrzymali od niej zwolnienie: „Jeżeli zakonnik, opuściwszy prawnie instytut, czy to po wygaśnięciu profesji lub zobowiązań czasowych, czy też po otrzymaniu zwolnienia ze ślubów albo przyrzeczeń czasowych, poprosi o ponowne przyjęcie, Przełożony generalny za zgodą swej Rady może go przyjąć z powrotem i to bez obowiązku ponownego odbycia nowicjatu”¹⁰⁹. KPK/1917 w kan. 640 § 2 postanawiał natomiast, że po otrzymaniu indultu sekularyzacyjnego można było przyjąć ponownie tylko za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej: „Jeżeliby na podstawie indultu apostolskiego z powrotem był przyjęty do zakonu, powinien powtórzyć nowicjat i odnowić profesję, a miejsce między profesjami zajmuje od chwili złożenia nowej profesji”. Obecnie zaś na podstawie kan. 690 § 1 można ponownie przyjąć nawet tych członków, którzy opuścili instytut zakonny po złożeniu ślubów wieczystych, a stwierdzenie powyższe wynika z ogólnego sformułowania użytego przez prawodawcę w kan. 690 § 1, które brzmi następująco: „Najwyższy przełożony, za zgodą swej rady, może ponownie przyjąć — bez obowiązku ponawiania nowicjatu — tego, kto po zakończeniu nowicjatu lub po profesji zgodnie z prawem opuścił instytut...” (podkr. J. K.). Zawężenie tej zasady byłoby sprzeczne z powszechnie znaną normą prawną *Ubi lex non distinguit, nec nostrum est distin-*

¹⁰⁶ D. J. Andres, jw., s. 501.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Por. kan. 1078 § 1 KPK/1983.

¹⁰⁹ Kongregacja d'a Zakonów i Instytutów Świeckich, Instrukcja o odnowie formacji zakonnej *Renovationis causam* z dnia 6 I 1969 r., n. 38; Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego* Wybór i opracowanie A. Żuchowski, T. Sułowska, Poznań-Warszawa 1974, s. 281.

quere"¹¹⁰. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby prawodawstwo poszczególnych instytutów zakonnych zakroniło ponownie o przyjęcia tych członków, którzy w jakikolwiek sposób opuścili rodzinę zakonną, gdyż pozwala na to kan. 643 § 2 KPK/1983 w którym czytamy: „Własne prawo może ustanowić jeszcze inne przeszkody unieważniające przyjęcie albo dołączyć inne warunki”.

3. Wydalenie

Najbardziej przykrą formą opuszczenia instytutu życia konsekrowanego jest wydalenie z niego. Przez wydalenie (*dimissio*) rozumie się przymusowy sposób opuszczenia instytutu w czasie trwania ślubów czasowych lub wieczystych, co następuje po zaistnieniu ściśle określonych przez Kodeks Prawa Kanonicznego albo prawo własne instytutu przyczyn, czyli przestępstw¹¹¹.

Należy zaznaczyć, że instytucja wydalenia zakonników nieoprawnych istniała od momentu wprowadzenia zorganizowanej formy życia cenobickiego (wspólnego). Wyłączenie ze wspólnoty klasztornej stosowali już św. Pachomiusz, św. Bazyli oraz wielu innych zakonodawców¹¹².

Również i Stolica Apostolska, troszcząc się o zachowanie należytego poziomu życia zakonnego, wydawała liczne dekryty dotyczące wydalania członków z zakonów¹¹³.

Skutki prawne wydalania z instytutu zakonnego wymienione przez KPK/1983 w kan. 701—702 są następujące:

1° Ustanie ślubów z mocy samego prawa (jest to istotny skutek wydalenia). Nie ma dyspensy od nich, jak w przypadku sekularyzacji¹¹⁴, ale ustają przez fakt wydalenia¹¹⁵, lecz następuje to dopiero po zatwierdzeniu dekretu przez kompetentną władzę kościelną — tj. przez Stolicę Apostolską albo biskupa diecezjalnego — powiadomieniu zainteresowanego, pouczeniu go o przysługującym mu prawie do wniesienia w ciągu dziesięciu dni re-

¹¹⁰ L. De Mauri, *Regulae iuris. Raccolta di 2000 regole del diritto*, Milano 1976¹¹, s. 136.

¹¹¹ Kan. 694—696 KPK/1983; T. Schaefer, jw., s. 941; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 185.

¹¹² A. Tabera *De dimissione religiosorum*, CpR 11 /1930/ 277—285; T. Schaefer, jw., s. 940—941.

¹¹³ Por. S. C. C. decr. 21 sept. 1624, *Fontes V*, n. 2454; S. C. C. decr. 24 iul. 1694, *Fontes V*, n. 2942; S. C. super Statu Reguarium, decr. 12 iun. 1878, *Fontes IV*, n. 4092; A. Tabera, jw., s. 277—295; T. Schaefer, jw., s. 940—941; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 185.

¹¹⁴ Kan. 692 KPK/1983.

¹¹⁵ Kan. 701 KPK/1983.

kursu do Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego oraz po potwierdzeniu tegoż rekursu ¹¹⁶.

2° Ustanie wszystkich praw i obowiązków wynikających z profesji, a określonych przez prawo własne poszczególnych instytutów zakonnych, gdyż składający profesję zobowiązuje się, zgodnie z kan. 654 KPK/1983, do zachowania praw i obowiązków z niej wynikających. Skoro zaś zostają oni zwolnieni od ślubów, to tym samym i od ich skutków ¹¹⁷. Reasumując należy stwierdzić, że według KPK/1983 skutki prawne wydalenia są podobne do skutków wynikających z indultu odejścia, czyli sekularyzacji ¹¹⁸.

Trzeba też pokreślić fakt o wielkim znaczeniu zarówno dla wydanego, jak i dla instytutu zakonnego, że KPK/1983 ¹¹⁹ w porównaniu z KPK/1917 bardzo uprościł nie tylko procedurę stosowaną przy dymisji, ale i skutki prawne z niej wynikające ¹²⁰.

Od ślubów i wynikających z nich według kan. 648 KPK/1917 zobowiązań zwolniony był tylko członek instytutu zakonnego o ślubach czasowych — w kanonie tym czytamy: „Usunięty zakonnik, stosownie do kan. 647, na mocy samego faktu jest zwolniony od wszystkich ślubów zakonnych, przy zachowaniu ciężarów związanych z wyższymi święczeniami, jeżeli je posiada, i z zachowaniem przepisu kan. 641 § 1 i kan. 642; duchowny natomiast niższych święceń tym samym przechodzi do stanu świeckiego”.

Całkowicie odmiennie przedstawiała się sytuacja według KPK/1917 wydanego zakonnika o ślubach wieczystych, gdyż na mocy prawa — o ile konstytucje lub szczególne indulty wydane specjalnie dla danego instytutu inaczej nie postanawiały — przez fakt usunięcia nie następowało zwolnienie ze ślubów ¹²¹.

Ponieważ — jak wynika z kanonu 669 § 1 KPK/1917 — wydalenie profesja o ślubach wieczystych nie powodowało zwolnienia z profesji i dlatego po trzechletnim okresie nienagannego życia istniał obowiązek powrotu do klasztoru, a zakon obowiązany był do przyjęcia takiego zakonnika. W przypadku wyłonienia się jakichś innych, poważnych trudności, zarówno ze strony zakonu, jak i zakonnika sprawę należało przedstawić Stolicy Apostolskiej i zastosować się do jej decyzji: „Usunięty, a nie zwolniony od ślubów złożonych w zakonie, obowiązany jest wrócić za klauzurę i gdyby dał w ciągu trzech lat dowody pełnej poprawy, zakon

¹¹⁶ Kan. 700 KPK/1983; Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando, AAS 78 (1986) 132; D. J. Andres, jw. s. 527.

¹¹⁷ Por. kan. 692 i 701 KPK/1983.

¹¹⁸ Tamże.

¹¹⁹ Kan. 701 KPK/1983.

¹²⁰ Kan. 648 KPK/1917; Kan. 669—672 KPK/1917.

¹²¹ Kan. 669 § 1 KPK/1917.

obowiązany jest go przyjąć; gdyby na przeszkodzie temu stanęły ważne przyczyny ze strony zakonu lub zakonnika, sprawę należy poddać pod decyzję Stolicy Apostolskiej”¹²².

Trzeba zaznaczyć, że praktyka stosowana przez Kongregację Zakonów odstępowała od wytycznych KPK/1917 zamieszczonych w kan. 669 § 1. Odmienny sposób postępowania Kongregacji przejawiał się w tym, że zatwierdzając dekret dodawała ona klauzulę — chociażby takiej nie było w konstytucjach zakonnych — na mocy której wydaleni laicy po profesji wieczystej zostawali zwolnieni ze ślubów oraz obowiązków z nich wynikających¹²³.

II. Skutki prawne dotyczące święceń

Dotychczas zostały omówione zagadnienia odnoszące się zarówno do zakonników nieduchownych, jak i duchownych. Obecnie z kolei należy zastanowić się nad skutkami wynikającymi z opuszczenia instytutu zakonnego przez posiadających święcenia.

Wprawdzie i duchowni członkowie instytutów zakonnych i nieduchowni składają takie same śluby, lecz skutki opuszczenia instytutu przez jednych i drugich są nieco różne. Dzieje się tak, ponieważ zgodnie z odwieczną dyscypliną Kościoła katolickiego nie mogą istnieć duchowni nikomu nie podlegający, czyli wagabundzi. Kanon 265 KPK/1983 mówi wyraźnie, że „Każdy duchowny powinien być inkardynowany do jakiegoś Kościoła partykularnego albo do prałatury personalnej, albo do jakiegoś instytutu życia konsekrowanego lub do jakiegoś stowarzyszenia, które posiada tę zdolność, tak że nie może być duchownych nikomu nie podlegających, czyli tułaczy”¹²⁴.

Dlatego też sytuacja prawna duchownych opuszczających instytut zakonny jest bardziej skomplikowana. Wiadomo przecież, że już od pierwszych wieków Kościół wydawał liczne normy, w których przypominał i żądał, by każdy duchowny należał albo do jakiegoś tytułu, albo do zakonu¹²⁵. Walczono z mnichami-

¹²² Kan. 672 § 1 KPK/1917.

¹²³ A. Gutiérrez, *De condicione ordinati in sacris dimissi a religione*, CpR 32 (1952) 261: „Iuxta canonem 669 § 1... Praxis S. C. de Religiosis intelligit canones capituli IV (can. 669—672) de religiosis clericis; quapropter hodie communiter recipitur in constitutionibus norma iuxta quam laici votorum perpetuorum dimissi, solvuntur a votis religiosi et a vinculo cum religione; et si in constitutionibus haec norma non recepta fuerit, tunc S. Congregatio in confirmando decreto dimissionis, totalem sae ularizationem decernit vi ipsius can. 669 § 1 («salvis ... S. Sedis indultis») quatenus laicis applicabilis sit”.

¹²⁴ O inkardynacji duchownych mówią kanony 265—272 KPK/1983.

¹²⁵ K. Nasilowski, *Sankcja nieważności ordynacji w świetle źródeł prawa kościelnego do połowy V wieku*, Prawo Kanoniczne 27 (1984) nr 1—2, s. 185 n.; B. Kurtscheid, *Historia iuris canonici*.

-tułaczami, wagabundami, girowagami, nazywanymi przez autorów słynnych reguł najpodlejszym rodzajem mnichów. Św. Benedykt w rozdz. I Reguły pisze: „Trzecim, całkiem obrzydliwym rodzajem mnichów, są sarabaici. Żadna reguła nie była im mistrzynią i nie wypróbowała ich jak złoto w ogniu. Zmiękli jak ołów, w postępowaniu zachowują jeszcze wierność wobec świata, ale swoją tonsurą jawnie kłamią Bogu. Zamkają się po dwóch lub trzech, a nawet samotnie, bez żadnego pasterza, w owczarniach nie Pańskich, lecz swych własnych. Prawem ich jest zaspokajanie swych pragnień. Cokolwiek sobie zamyślają lub co wybiorą, to mianują świętym, a czego nie chcą, to uważają za niedozwolone.

Czwarty rodzaj mnichów to ci, których nazywają mnichami wędrownymi. Przez całe życie wędrują oni po różnych okolicach, goszcząc po trzy lub cztery dni w rozmaitych klasztorach. Zawsze się włóczą, pozbawieni wszelkiej stałości, a służą tylko własnym zachciankom i rozkoszom podniebienia, pod każdym względem gorsi jeszcze od sarabaitów.

O godnym pożałowania postępowaniu tych wszystkich lepiej jest zamilczeć niż mówić. Pominąwszy ich zatem, przejdziemy z pomocą Pana do zasad regulujących życie cenobitów, tego najdzielniejszego rodzaju mnichów”¹²⁶.

O przestrzeganiu prawa o przynależności do określonego tytułu (diecezji) lub do zakonu świadczy fakt, że duchowny święcony przez innego biskupa bez upoważnienia właściwego przełożonego nie mógł wykonywać władzy święceń¹²⁷. Uważano nadto, że święcenia udzielane poza Kościołem katolickim przez szafarza nie pozostającego w łączności z Kościołem są nieważne. Oczywiście wyrażenie „są nieważne” — o czym będzie dalej — należy rozumieć w odpowiedni sposób¹²⁸.

W kan. 17 Soboru Nicejskiego I z r. 325 czytamy: „...jeśli ktoś odważyłby się ordynować w kościele kogoś, kto należy do drugiego, nie mając zgody owego biskupa, od którego odstąpił duchowny, ordynacja tego rodzaju ma być nieważna”¹²⁹. W kan. 16 tegoż soboru wskazano w sposób wyraźny sankcje grożące duchownym nielegalnie migrującym: „...jeśliby zaś jacyś... odeszli od swego kościoła — czy to prezbiter, czy diakon lub duchowni jakiegokolwiek bądź stopnia kościelnego, nie powinno się ich przyjmować w kościele, lecz wszelkimi sposobami trzeba ich zmu-

Historia institutorum ab Ecclesiae fundatione usque ad Gratianum, Romae 1961, s. 101—150, 160; W. M. Plöchl, *Storia del diritto canonico*, vol. I, Massimo, s. 60, 181—182, 185—187, 386—387.

¹²⁶ *Reguła św. Benedykta*, jw., rozdz. I.

¹²⁷ K. Nasiłowski, jw., s. 185.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ Tamże, s. 185.

sić, by powrócili do swego kościoła. Gdyby zaś pozostali, to należy ich ekskomunikować”¹³⁰.

Trzeba podkreślić, że sformułowanie „nieważne” odnosi się nie do ważności święceń, ale do instytuowania, czyli do udzielenia urzędu. „Jak zaś wspomniana soborowa sankcja nieważności ordynacji — pisze K. Nasiłowski — tak i ta decyzja biskupa nie ma jednak żadnego wpływu na ważny sam w sobie sakrament święceń. Decyzja taka może wszakże oznaczać nadanie lub odmowę nadania urzędu kościelnego, odpowiadającego stopniowi nielegalnie otrzymanych święceń”¹³¹.

Prawa o przynależności do zakonu i określonego tytułu przestrzegano do tego stopnia, że kapłani-mnisie nie mogli sprawować żadnych funkcji liturgicznych poza klasztorem, do czego potrzebne były specjalne upoważnienia biskupa¹³². Tylko i jedynie w klasztorach mogli odprawiać Mszę św., spowiadać, grzebać umarłych członków wspólnoty oraz tych, którzy sobie przed śmiercią tego życzyli¹³³.

W szesnastym wieku Sobór Trydencki, przeprowadzając reformę dyscypliny kościelnej, surowo zabronił biskupom święcenia wagabundów, a kapłanom, którzy bez uzyskania odpowiedniego pozwolenia przemieszczali się z jednego miejsca na drugie, zakazano spełniania wszelkich czynności kapłańskich¹³⁴.

Również i obecnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego, o czym już powiedziano poprzednio, nie uznaje duchownych wagabundów¹³⁵.

1. Przejście z instytutu do instytutu

Trzeba zaznaczyć, że przejście zakonnika duchownego z instytutu do instytutu nie powoduje większych problemów prawnych. Wiadomo bowiem, że zakonnik posiadający święcenia i przechodzący do innego instytutu jest inkorporowany do tego, z którego przechodzi, z podwójnego tytułu, tj. z tytułu złożenia słu-

¹³⁰ Tamże, s. 187.

¹³¹ Tamże, s. 190.

¹³² C. XVI. q. I.

¹³³ Tamże.

¹³⁴ Sess. XXIII, c. 16, *Conciliarum oecumenicorum decreta*, jw., s. 749—750: „Cum nullus debeat ordinari, qui iudicio sui episcopi non sit utilis aut necessarius suis ecclesiis, sancta synodus, vestigiis sexti canonis concilii Chalcedonensis inhaerendo, statuit, ut nullus in posterum ordinetur, qui illi ecclesiae aut pio loco, pro cuius necessitate aut utilitate assumitur, non adscribatur, ubi suis fungatur muneribus, nec incertis vegetur sedibus. Quodsi locum inconsulto episcopo deseruerit, ei sacrorum exercitium interdicatur...”.

¹³⁵ Kan. 265 KPK/1983.

bów wieczystych¹³⁶ oraz święceń jako duchowny: „Członek instytutu zakonnego po ślubach wieczystych albo członek kleryckiego stowarzyszenia życia apostołskiego definitywnie do niego włączony, przyjmując diakonat, zostaje jako duchowny inkardynowany do tegoż instytutu lub stowarzyszenia, chyba że w odniesieniu do stowarzyszeń co innego postanawiają konstytucje”¹³⁷. Gdyby zaś duchowny po odbyciu próby złożył w nowym instytucie śluby, które zawsze są wieczyste lub definitywne, to *ipso facto* jest on inkorporowany¹³⁸ oraz inkardynowany¹³⁹ i tym samym przestaje być członkiem instytutu poprzedniego¹⁴⁰.

2. Eksklustracja

Z faktu bycia przez zakonnika jednocześnie duchownym wynikają — oprócz skutków wspólnych dla wszystkich zakonników — dodatkowe konsekwencje. Przede wszystkim jeszcze przed udzieleniem zakonnikowi posiadającemu święcenia formalnego indultu eksklustracji, musi on, zgodnie z KPK/1983, znaleźć sobie ordynariusza miejsca, który pozwoliłby mu zamieszkać na swoim terenie i spełniać czynności kapłańskie¹⁴¹. Wymóg powyższy wynika z wyraźnego przepisu kan. 678 KPK/1983 postanawiającego:

„§ 1. W sprawach, które dotyczą duszpasterstwa, publicznego wykonywania kultu Bożego oraz innych dzieł apostołskich, zakonnicy podlegają władzy biskupów, którym winni okazać uległe posłuszeństwo i szacunek.

§ 2. W wykonywaniu zewnętrznego apostołatu zakonnicy podlegają także własnym przełożonym oraz winni pozostawać wierni dyscyplinie instytutu. W razie potrzeby sami biskupi powinni pilnować zachowania tego obowiązku.

§ 3. W zakresie zlecenia dzieł apostołskich zakonnikom, biskupi diecezjalni i przełożeni zakonnici powinni działać we wzajemnym porozumieniu”¹⁴².

Zanim zakonnik duchowny nie otrzyma od ordynariusza miejsca pozwolenia na przebywanie na podległym mu terytorium, nie tylko przełożony najwyższy za zgodą swej rady nie może udzielić indultu eksklustracji, ale także przełożeni wyżsi, którzy — zgodnie z istniejącą praktyką — zaopiniowawszy przekazane so-

¹³⁶ Kan. 654 KPK/1983.

¹³⁷ Kan. 266 § 2 KPK/1983.

¹³⁸ Kan. 654 KPK/1983.

¹³⁹ Kan. 268 § 2 KPK/1983.

¹⁴⁰ Kan. 685 § 2 KPK/1983.

¹⁴¹ Kan. 686 § 1 KPK/1983.

¹⁴² Por. D. J. Andres, jw., s. 484—485.

bie prośby, przesyłają je następnie do przełożonego najwyższego, nie mogą przyjąć wniosku¹⁴³.

Skutki prawne odnoszące się do zakonnika duchownego, względem którego zastosowano eksklaustrację nałożoną mogą, zdaniem A. Gutierrez, przedstawiać się różnie. Zależą one od znalezienia przyjaznego biskupa, który przyjmie eksklaustrowanego bez żadnego zobowiązania się do inkardynowania go do swojej diecezji. Trzeba zaznaczyć, że z prośbą do biskupa muszą wystąpić przełożeni (a nie zainteresowani) i to jeszcze przed wysłaniem do kompetentnej władzy wniosku o indult eksklaustracji nałożonej¹⁴⁴.

Jeśli zaś żaden biskup nie wyraża zgody na przebywanie eksklaustrowanego na swoim terenie, a istnieje jakaś inna osoba, np. przełożony domu zakonnego, która wobec Stolicy Apostolskiej podejmuje się wziąć na siebie odpowiedzialność za takiego eksklaustrowanego, to wówczas pozwala się eksklaustrowanemu na odprawianie Mszy św. w domu zakonnym lub innym zakładzie podległym owemu przełożonemu¹⁴⁵.

Może zaistnieć wreszcie i taka sytuacja, że ani biskup diecezjalny nie zezwala na przebywanie na jego terenie takiego zakonnika duchownego, ani też nikt nie chce sprawować nad nim żadnej opieki. Wówczas, jak zaznacza A. Gutierrez, *Stolica Apostolska z zasady — z wyjątkiem bezwzględnej konieczności — nie zwykła udzielać indultu eksklaustracji nałożonej, a jeśli jej udzieli, to równocześnie nakłada suspensę a divinis*¹⁴⁶.

¹⁴³ Por. kan. 686 § 1: KPK/1983.

¹⁴⁴ A. Gutiérrez. *Exclaustratio ad nutum S. Sedis*, s. 328: „Quandoque habetur Episcopus benevolus, qui exclaustratum recipit absque ulla intentione futurae incardinationis. De Episcopo benevol'o inveniendi curare debent Superiores antequam exclaustrationem ad nutum S. Sedis postulent. Talis vero exclaustratus aequiparatur exclaustrato normali (id est, exclaustrato ad instantiam ipsius). Submittitur Episcopo... et ministerium exercet sub eius auctoritate...”.

¹⁴⁵ Tamże: „Quandoque non habetur Episcopus benevolus, sed habetur alia ecclesiastica auctoritas quae coram S. Sede respondet de vita saltem sacerdotali exclaustrati, ex. gr. aliquis Superior religiosus. Tunc ei conceditur Missae celebratio in illa domo religiosa vel pia sub responsabilitate Superioris. Ad votum obedientiae quod attinet, iste submittitur propriis Superioribus, qui etiam in eum aliquam vigilantiam exercere debent”.

¹⁴⁶ Tamże: „Denique, quandoque non habetur nec Episcopus benevolus nec alius qui de clerico-religioso possit respondere. In hoc casu generatim S. Sedes non solet procedere ad imponendam exclaustrationem; sed dari potest casus absolutae necessitatis, ut quandoque contingere potest cum saecularizando, qui Episcopum benevolum non habeat. Tunc vero imponitur exclaustratio et simul suspensio ab exercitio cuiuslibet ordinis et ministerii sacri. Ad obedientiam quod attinet, ad disciplinam christianam, clericalem et religiosam exclaustratus, iste dependet a propriis Superioribus religiosis”.

3. Sekularyzacja

Ponieważ z jednej strony zakonnik mający święcenia jest z podwójnego tytułu inkorporowany do instytutu zakonnego, z drugiej zaś nie mogą istnieć duchowni-tułacze, dlatego zwrócić się o indult można dopiero wtedy, gdy znajdzie się biskup, który przyjmie duchownego albo na próbę, albo na stałe. Mówi o tym kan. 693 KPK/1983: „Jeśli członek jest duchownym, indultu nie udziela się, zanim nie znajdzie on biskupa, który go inkardynuje do diecezji lub przynajmniej przyjmie na okres próby. W razie przyjęcia na próbę, po upływie pięciolecia, zostaje na mocy prawa inkardynowany do diecezji, chyba że biskup by tego odmówił”.

Wcześniej jednak, tj. po zapewnieniu biskupa diecezjalnego o przyjęciu do diecezji na stałe lub na próbę, należy się zwrócić — w zależności od tego, czy członek przynależy do instytutu zakonnego na prawie papieskim czy diecezjalnym — do Stolicy Apostolskiej lub biskupa diecezjalnego o indult sekularyzacji, po otrzymaniu którego duchowny zostaje inkardynowany do diecezji i zrywa więzy z instytutem. Gdyby biskup diecezjalny zgodził się na przyjęcie go na próbę, ale przed upływem pięciolecia zmienił swoją decyzję, zakonnik duchowny musi wrócić do swego instytutu, gdyż indult sekularyzacyjny nie osiągnął skutku¹⁴⁷.

Według KPK/1917 natomiast biskup mógł inkardynować do diecezji po trzech latach, ale wolno mu było także przedłużyć próbę na drugie trzecie, po upływie którego zakonnik — o ile wcześniej nie został wydalony — *ipso facto* był inkardynowany do diecezji¹⁴⁸.

Trzeba również zaznaczyć, że wprowadzie KPK/1917 pozwalał sekularyzowanym kapłanom zakonnym na spełnianie czynności kapłańskich, nie mogli oni jednak bez specjalnego pozwolenia Stolicy Apostolskiej¹⁴⁹:

1) otrzymać żadnego beneficjum we wszystkich bazylikach i kościołach katedralnych¹⁵⁰;

2) spełniać funkcji profesorów w wyższych i niższych seminariach duchownych, na uniwersytetach oraz na innych fakultetach, które z upoważnienia Stolicy Apostolskiej mają prawo nadawania stopni akademickich¹⁵¹;

3) wykonywać obowiązków oraz sprawować urzędów w kuriach

¹⁴⁷ Kan. 268 § 1 KPK/1983; Por. T. Schaefer, jw., s. 921—922.

¹⁴⁸ Kan. 641 § 2 KPK/1917.

¹⁴⁹ Kan. 642 § 1 KPK/1917.

¹⁵⁰ Tamże, 1°.

¹⁵¹ Tamże, 2°.

biskupich, a także w domach zakonnych męskich i żeńskich, chociażby chodziło tylko o zgromadzenia będące na prawie diecezjalnym¹⁵².

Powyższe ograniczenia odnoszące się do sekularyzowanych kapłanów zakonnych po ślubach wieczystych miały zastosowanie według KPK/1917 również do tych kapłanów zakonnych, którzy stosownie do własnych konstytucji złożyli śluby czasowe, przysięgę wytrwania lub inne obietnice i otrzymali od nich dyspensę, jeżeli związani byli nimi przez pełnych sześć lat¹⁵³.

Powyższe restrykcje zawiesił dopiero dekret Kongregacji Zakonów i Instytutów Świeckich *Experimenta circa regiminis rationem* wydany dnia 2 lutego 1972 r.¹⁵⁴ Dlatego też KPK/1983 już o nich nie wspomina i zgodnie więc z kan. 6, § 1, 1° tegoż Kodeksu już nie obowiązują.

4. Wydalenie

Skutki prawne wydalenia zakonnika duchownego z instytutu zakonnego były i są bardzo złożone. Wiadomo bowiem, o czym już wspomniano poprzednio¹⁵⁵, że nie mogą istnieć duchowni-tulacze¹⁵⁶ i że zakonnik przez fakt przyjęcia święceń diakonatu zostaje inkardynowany do instytutu zakonnego¹⁵⁷. Natomiast wydalony duchowny zakonnik zostaje, po zatwierdzeniu przez Kongregację Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego dekretu przełożonego najwyższego, wyłączony definitywnie z instytutu zakonnego¹⁵⁸ i przez ten fakt pozostaje on w sprzeczności z wytycznymi kan. 265 i kan. 266 § 2 i 3 KPK/1983. Ponieważ zaś wytyczne KPK/1917¹⁵⁹ odnoszące się do skutków prawnych wydalonych zakonników duchownych były czę-

¹⁵² Tamże, 3°.

¹⁵³ Kan. 642 § 2 KPK/1917; Por. F. Bączkiewicz, *Prawo Kanoniczne*, t. I, przygotowali do druku i uzupełnili J. Baron, W. Stawinoga, Opole 1957³, s. 742.

¹⁵⁴ AAS 64 (1972) 393—394; Paweł VI, *Charyzmat życia zakonnego*, jw., s. 224—225: „Czy kanon 642 Kodeksu Prawa Kanonicznego mógłby być w ten sposób zawieszony, aby zakonnicy prawnie zwolnieni z ślubów mogli przyjąć lub zachować bez specjalnego pozwolenia Stolicy Świętej jakiegokolwiek urząd, beneficja czy obowiązki kościelne?”

Rozważywszy wszystko należycie, Ojcowie... jednomyślnie zdecydowali... Twierdząco. Przepis kanonu należy uważać za zawieszony”.

¹⁵⁵ Por. str. 44—46.

¹⁵⁶ Kan. 265 KPK/1983.

¹⁵⁷ Kan. 266 § 2 KPK/1983.

¹⁵⁸ Kan. 700 KPK/1983; *Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando*, 29 IV 1986, AAS 78 (1986) 132; D. J. Andrés, jw., s. 527.

¹⁵⁹ Kan. 669—672 KPK/1917.

ściowo inne niż w obecnie obowiązującym Kodeksie¹⁶⁰, dlatego też zostaną one omówione oddzielnie.

I tak KPK/1917, stosownie do podziału duchownych na mających święcenia niższe i wyższe¹⁶¹, postanawiał co następuje:

1) Duchowny niższych święceń przez fakt wydalenia *ipso iure* przechodził do stanu świeckiego¹⁶².

2) Jeżeli duchowny wyższych święceń został wydalony z zakonu za przestępstwo cięższe (czyli za publiczne odstępstwo od wiary katolickiej, ucieczkę z kobietą i za usiłowanie zawarcia lub zawarcie związku małżeńskiego choćby tylko cywilnego) albo za przestępstwo, za które prawo powszechne karało infamią prawną, depozycją lub degradacją, był na zawsze pozbawiony prawa noszenia stroju duchownego¹⁶³. Duchowny zatem o wyższych święceniach, który popełnił jedno z wyżej wymienionych przestępstw, nie mógł wykonywać żadnych funkcji kapłańskich, tracił wszelkie przywileje przysługujące duchownym, podlegał na zawsze suspensie *a divinis* i nie przysługiwało mu żadne prawo do wsparcia¹⁶⁴. Od tych kar mogła go zwolnić tylko Stolica Apostolska¹⁶⁵.

3) Jeżeli duchowny o wyższych święceniach został wydalony za lżejsze przestępstwo niż wymienione powyżej, zaciągnął *ipso facto* suspensę i trwała ona do chwili uwolnienia od niej przez Stolicę Apostolską¹⁶⁶.

4) Kongregacja Zakonników, gdy to uznała za stosowne, zakazywała takiemu kapłanowi zakonnemu noszenia stroju duchowieństwa diecezjalnego, wyznaczała jakąś diecezję na pobyt dla niego, a ordynariuszowi miejsca wyjaśniała powody wydalenia. Gdyby wydalony kapłan zakonny nie zastosował się do powyższych poleceń, wówczas zakon nie miał względem niego żadnych zobowiązań, a wydalony został tym samym pozbawiony prawa do noszenia stroju duchownego¹⁶⁷.

5) Ordynariusz diecezji, w której wydalony miał obowiązek przebywać, powinien takiego duchownego zakonnika wyższych święceń albo umieścić w domu pokuty, albo powierzyć go trosce i opiece pobożnego i roztrópnego kapłana. Gdyby zakonnik nie

¹⁶⁰ Kan. 701 KPK/1983.

¹⁶¹ Por. kan. 949 KPK/1917.

¹⁶² Kan. 669 § 2 KPK/1917.

¹⁶³ Kan. 670 KPK/1917.

¹⁶⁴ Kan. 123 KPK/1917; Kan. 2204 § 2 KPK/1917; T. Schaefer, jw. s. 981; F. Bączkiewicz, jw., s. 754.

¹⁶⁵ F. Bączkiewicz, jw., s. 754.

¹⁶⁶ Kan. 671, 1° KPK/1917; T. Schaefer, jw., s. 982; T. Bączkiewicz, jw., s. 755.

¹⁶⁷ Kan. 671, 2°–3° KPK/1917; T. Schaefer, jw., s. 982; F. Bączkiewicz, jw., s. 755.

zastosował się do owych poleceń, tracił prawo do noszenia stroju duchownego, a instytut zakonny — podobnie jak w przypadku poprzednim — nie miał żadnych zobowiązań względem wydalonego¹⁶⁸.

6) Jeśli natomiast zakonnik dostosował się do tych wytycznych, zakon miał obowiązek na ręce ordynariusza miejsca, na terenie którego przebywał wydalony, wypłacać usuniętemu zapomogę na utrzymanie, chyba że zakonnik nie potrzebowałby takiej pomocy, jako mogący się samodzielnie utrzymać¹⁶⁹.

7) Gdyby wydalony zakonnik nie prowadził życia godnego osoby duchownej, powinien być — według uznania ordynariusza miejsca — pozbawiony zapomogi, usunięty z domu, w którym odbywa pokutę, i pozbawiony prawa noszenia stroju duchownego. Ponadto ordynariusz miejsca miał obowiązek przesłać informacje o tym fakcie zarówno do Stolicy Apostolskiej, jak i do przełożonych zakonnych¹⁷⁰.

8) Gdyby natomiast wydalony kapłan zakonny żył tak przykładowo, że można by to uważać za dowód jego poprawy, wówczas ordynariusz miejsca powinien poprzeć jego prośbę do Stolicy Apostolskiej o zdjęcie suspensy, a po jej uzyskaniu pozwolić mu — z zastosowaniem pewnych ograniczeń — na odprawianie Mszy świętej w swojej diecezji oraz na spełnianie innych czynności kapłańskich, z których mógłby się utrzymać. W takim przypadku zakon mógł powstrzymać się od świadczeń materialnych na jego rzecz.

W wypadku diakona lub subdiakona sprawę należało przedłożyć Stolicy Apostolskiej¹⁷¹, gdyż Kongregacja stosunkowo często udzielała dyspensy od obowiązku zachowania celibatu, zwalniała ze ślubów zakonnych, sprowadzała do stanu świeckiego, a tym samym pozwalała na zawarcie katolickiego związku małżeńskiego¹⁷².

Obecnie obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego bardzo uprościł skutki prawne odnoszące się do wydalonych z instytutu zakonnego zakonników duchownych, a ściślej mówiąc — kapłanów. KPK/1983 postanawia, co następuje: „Przez prawne wydalenie tym samym ustają śluby oraz prawa i obowiązki wynika-

¹⁶⁹ Kan. 671, 5° KPK/1917; T. Schaefer, jw., s. 982—983; F. Bączkiewicz, s. 755.

¹⁷⁰ Kan. 671, 6° KPK/1917; T. Schaefer, jw., s. 983; F. Bączkiewicz, jw., s. 755.

¹⁷¹ Kan. 671, 7° KPK/1917; T. Schaefer, jw., s. 983; F. Bączkiewicz, jw., s. 755.

¹⁷² Por. *Sacra Congregatio Negotiis Religiosorum Sodalium Praeposita, Instructio de candidatis ad statum perfectionis et ad sacros ordines sedulo diligendis et instituendis*, Typis Polyglottis Vaticani 1961, s. 14.

jące z profesji. Jeśli jednak członek jest duchownym, nie może wykonywać święceń, dopóki nie znajdzie biskupa, który go przyjmie po odbyciu odpowiedniej próby w diecezji, zgodnie z postanowieniami kan. 693, albo przynajmniej zezwoli na wykonywanie święceń”¹⁷³.

Trzeba stwierdzić, że wydalony członek instytutu zakonnego mający święcenia (diakonat lub kapłaństwo) może przez czas nawet nieograniczony pozostawać bez inkardynacji i spełniać wszystkie funkcje właściwe dla danego stopnia święceń. Dzieje się tak, ponieważ wydalenie zakonnika posiadającego święcenia nie wyklucza go ze stanu duchownego, gdyż zgodnie z KPK/1983 do stanu duchownego przestaje się przynależać z innych przyczyn, tj. za przestępstwa wyraźnie wyliczone w Kodeksie. W kan. 290 Kodeksu czytamy:

„Święcenia raz ważne przyjęte nigdy nie tracą ważności. Jednakże duchowny traci stan duchowny:

1° przez wyrok sądowy lub dekret administracyjny, stwierdzający nieważność święceń;

2° przez karę wydalenia nałożoną zgodnie z przepisami prawa;

3° przez reskrypt Stolicy Apostolskiej, którego to reskryptu Stolica Apostolska udziela diakonom tylko z poważnych przyczyn, a prezbiterom z najpoważniejszych”.

Należy zaznaczyć, że stan prawny zakonnika duchownego wydanego z instytutu zakonnego jest godny pożałowania. Z jednej strony bowiem zakon nie ma względem byłego zakonnika (z wyjątkiem — w razie potrzeby — *subsidium charitativum*) żadnych zobowiązań, z drugiej natomiast żaden biskup nie ma ani obowiązku przyjęcia go do swojej diecezji, ani też nie musi on pozwolić na spełnianie funkcji¹⁷⁴. Praktycznie więc, ponieważ wydalony z instytutu zakonnik posiadający święcenia nie przynależy do zakonu ani diecezji, faktycznie jest wagabundą i pozostaje w sprzeczności z kan. 265 i kan. 266 § 2 i 3 KPK/1988¹⁷⁵. Jego stan prawny jest dziwny, a nawet i anormalny i z tego powodu,

¹⁷³ Kan. 701 KPK/1983.

¹⁷⁴ A. Gitiérrez, *De conditione ordinati in sacris dimissi a religione*, jw., s. 261: „Revera tamen valde misera est eorum condicio. Ex una parte religio non amplius videtur teneri officiis sive spiritualibus sive temporalibus erga eos, quia tandem aliquando non amplius sunt membra religionis; ex alia, Episcopus nullus tenetur eos recipere in propria dioecesi. Contingere ergo potest quod clericus remaneat suspensus (c. 671, 1°), de iure et de facto vagus contra can. 111; et forsitan mediis necessariis ad vitae sustentationem destitutus. His in adiunctis necessarium est aliquo modo providere pro eius rehabilitatione; secus magnis periculis exponitur, ut per se patet, cum gravi damno status clericalis et Ecclesiae”.

¹⁷⁵ Por. kan. 111 KPK/1917.

że przez usunięcie traci on przynależność do zakonu, ale nie traci inkardynacji, którą nabył przez przyjęcie diakonatu ¹⁷⁶.

Z przedłożonych wyżej wywodów wynika, że w prawie kano-
nicznym istnieje luka prawna, która powinna być — a to w celu
uniknięcia różnych kłopotliwych sytuacji — uzupełniona.

III. Zaopatrzenie

Zgodnie z odwieczną praktyką wyrażoną w kan. 643 § 1 i 2
KPK/1917 „opuszczający zakon po upływie ślubów czasowych albo
po uzyskaniu indultu sekularyzacyjnego, albo z niego zwolnie-
ni nie mogą niczego żądać za jakąkolwiek pracę wykonaną w za-
konie”. Identyczne stwierdzenie (z zamieszczeniem wzmianki
o wydaleniu) znajduje się w kan. 702 KPK/1983, gdzie czytamy:
„Ci, którzy zgodnie z prawem opuszczają instytut zakonny lub
zostali z niego prawnie wydalen, nie mogą od niego niczego
domagać się za jakąkolwiek pracę w nim wykonywaną. Jednakże
instytut winien zachować słuszość i ewangeliczną miłość wobec
wydalonego członka”.

Należy zaznaczyć, że chociaż postanowienia kanonu 702 KPK/
/1983 teoretycznie są oczywiste, to jednak realizacja ich napotyka
na wiele trudności.

Kwestie dotyczące zaopatrzenia zakonników opuszczających w
sposób dobrowolny lub niedobrowolny instytuty zakonne stały
się bardzo częste po Soborze Watykańskim II. Nastąpiły wów-
czas liczne sekularyzacje, wydalenia, a także sprowadzanie do
stanu świeckiego ¹⁷⁷.

Dane liczbowe tylko za lata 1969—1978 przedstawiają się na-
stępująco:

Zgromadzenia żeńskie czynne:

— dyspensy od ślubów	49.703
— eksklustracje	17.550
— wydalenia	159
	<hr/>
ogółem	67.412

¹⁷⁶ Kan. 266 § 2 KPK/1983.

¹⁷⁷ A. Gutiérrez, *De modo providendi inopiae exeuntium a religione*, Cpr 53 (1972) 291: „Saecularizationes et dimissiones, necnon reductiones ad statum laicalem, quae prius erant relative parum frequentes, hodie sunt frequentissimae. Unde problemata ordinis humani praesertim oeconomici, quibus vel nullo modo providet lex canonica (pro viris) vel modo non bene definito et de facto saepe insufficienti (pro mulieribus), hodie sunt longe frequentiores quam abhinc paucos annos”.

Mniszki:

— dyspensy od ślubów	1.972
— eksklaustracje	2.665
— wydalenia	8

ogółem 4.645

Zakony męskie laickie:

— sekularyzacje	3
— dyspensy od ślubów	6.197
— eksklaustracje	241
— wydalenia	9

ogółem 6.450

Zakony i zgromadzenia męskie kleryckie:

— sprowadzenia do stanu świeckiego	500
— eksklaustracje kwalifikowane	589
— sekularyzacje	2.824
— dyspensy od ślubów	4.014
— eksklaustracje	1.559
— wydalenia	108

ogółem 9.594 ¹⁷⁸

Z powyższego zestawienia wynika, że w latach 1969—1978 aż 88.101 zakonników i zakonnic, i to tylko w instytutach zakonnych podległych Kongregacji Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, w większym lub mniejszym stopniu sprzeniewierzyło się swemu powołaniu, a wielu z nich całkowicie porzuciło życie zakonne.

Wskutek tak wielkiego zachwiania się życia zakonnego i masy opuszczeń instytutów życia konsekrowanego wiele osób rościło pretensje względem instytutów, a nawet występowało na drogę sądową o wynagrodzenie lub odszkodowanie za pracę podejmowaną w zakonie ¹⁷⁹.

Kwestie dotyczące problemów społecznych i ekonomicznych osób zakonnych opuszczających instytuty były omawiane z zainteresowanymi przez liczne narodowe Konferencje Wyższych Przełożonych Zakonnych ¹⁸⁰.

¹⁷⁸ *Dati statistici sulle defezioni religiosi e religiose di voti perpetui dipendenti della SCRIS — Decennio 1969—1978*, CpR 61 (1980) 258.

¹⁷⁹ G. Lobina, *Autto ai religiosi che abbandonano l'istituto*, *Apolinaris* 48 (1975) 448—474; A. Gutiérrez, *De modo providendi inopiae exeuntium*, jw., s. 283—301.

¹⁸⁰ A. Gutiérrez, *De modo providendi inopiae exeuntium*, jw., s. 292: „Profecto semper adfuerunt difficultates et incommoda in ap-

Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich — w obliczu zmieniających się warunków społecznych i ekonomicznych oraz chcąc przyjąć instytutom życia konsekrowanego z pomocą — wydała dnia 25 stycznia 1974 r. list okólny skierowany do przełożonych najwyższych instytutów zakonnych i świeckich¹⁸¹. W dokumencie tym przypomniano następujące wytyczne:

1° pozostają w mocy jako zasada wytyczne kan. 643 § 1 KPK/1917;

2° każdy instytut powinien troszczyć się o dobro duchowe, społeczne i ekonomiczne tych, którzy opuszczają instytut;

3° instytuty niech obmyślają sposoby, jakie można by w przyszłości zastosować względem tych, którzy powracają do świata¹⁸².

Zastosowanie stałej normy w omawianej tu materii jest sprawą zbyt trudną, a nawet niemożliwą, gdyż każdy wypadek trzeba rozpatrywać indywidualnie. W innych warunkach znajdują się przecież ci, którzy opuszczają instytut lub są z niego wydalenii, mając tytuły naukowe i przygotowanie zawodowe, w innych zaś chorzy, ludzie w podeszłym wieku, bez miejsca zamieszkania oraz żadnych środków zabezpieczających im przyszłość¹⁸³.

W tym miejscu należy przypomnieć, że wstąpienie do instytutu zakonnego i złożenie w nim profesji nie jest równoznaczne z nawiązaniem umowy o pracę, lecz stanowi oddanie się Bogu

plicando subsidio caritativo; sed hodie propter multiplicationem casuum... et propter insufficientiam aliarum providentiarum canonicarum..., difficultates et incommoda proportionaliter augentur sive intra Ecclesiam (apud Superiores, apud S. Sedem...) sive ad extra...

Problema persentitum fuit a pluribus Conferentiis nationalibus religiosorum, propter problema sociale exurgens cum personis a religione discedentibus".

¹⁸¹ *Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, coll. X. Ochoa, vol. V, Roma 1980, n. 4262, kol. 6724—6726.

¹⁸² Tamże.

¹⁸³ A. Gutiérrez, *De modo providendi inopiae exeuntium*, jw., s. 294—295: „Aequitas exigit ut innumerae fere circumstantiae ponderentur, aetas personae, salus, capacitas et dotes personales intelligentiae et voluntatis, habilitatio in religione acquisita (gradus, diploma...), possibilitas occupationis et laboris, capacitas sese adaptandi; bona quae persona possidet, condicionem familiae, locus domicilii (an habet domum propriam, an eam possit vel debeat vel non habitare); causa egressus, an liber et ex gratia, an culpabilis et per dimissionem, an cum gravi damno religionis in praeterito vel in praesenti; tenor vitae in natione vel regione... Non infrequenter religiosi recenter egressi aerumnas patiuntur graves, vel saltem difficultates oeconomicas, si pauperes sint, experiuntur; et quidem sive quia infirmi aut debiles sunt, vel in aetate proveci, sive quia simpliciter inadaptati se sentiunt, et ideo difficultates inveniunt pro nova quae dicitur systematione...”.

z motywów nadprzyrodzonych — dlatego też za pracę wykonywaną podczas pobytu w instytucie nie można żądać wynagrodzenia lub odszkodowania¹⁸⁴. Na tym też stanowisku stanęła Druga Sekcja Sygnatury Apostolskiej w dniu 6 lipca 1971 roku¹⁸⁵ oraz włoskie trybunały cywilne¹⁸⁶.

Zakończenie

Od początku istnienia instytutów zakonnych zdarzały się sprzeniewierzenia ideałom życia według rad ewangelicznych, a nawet odejścia z instytutów, które traktowano jako sprawy wielkiej wagi (*causae maiores*). Dlatego też dla obopólnego dobra — tj. instytutu i członka wychodzącego z niego — zakonodawcy, władza kościelna, a nawet cywilna wydali liczne zarządzenia regulujące kwestie prawne wynikłe z opuszczenia zakonu. Wytoczne odnoszące się do omawianego problemu nie tylko nie zawsze były jednoznaczne, lecz wymagały dostosowywania ich do aktualnego prawodawstwa kościelnego oraz warunków politycznych i ekonomicznych.

W artykule poddano analizie skutki prawne przejścia z jednego instytutu do drugiego i wykazano, że instytucja ta podlegała różnego rodzaju ewolucjom. Zwrócono szczególną uwagę na takie problemy, jak próba poprzedzająca złożenie profesji w nowym instytucie, zakres obowiązywania ślubu posłuszeństwa. Przede wszystkim jednak zastanawiano się nad tym, czy podczas przygotowywania się do złożenia profesji przełożeni nowego instytutu mogą zakonnikowi wydawać polecenia, zobowiązując do ich wykonania na mocy ślubu posłuszeństwa. W związku ze ślubem ubóstwa przeanalizowano problemy związane z nabywaniem lub otrzymywaniem dóbr materialnych w czasie odbywania próby poprzedzającej złożenie profesji wieczystej.

¹⁸⁴ Tamże, s. 297—298: „Relatio inter religionem et religiosum non est relatio patroni seu datoris laboris et operarii in sensu civili, sed alius omnino generis.

Imprimis, professio religiosa essentialiter et primarie est consecratio Deo facta, et quidem honorem Dei et in bonum proprium, etiam in eo quod sese refert ad paupertatem et renuntiationem fructus proprii laboris. Et licet fiat «in religione»... tamen motivum primum est et remanet semper religiosum, quod relationem creat verticalem, scilicet hominis ad Deum. Professio est etiam traditio sui ipsius religioni et acceptatio traditionis; sed hoc negotium bilaterale non habet scopum oeconomicum, ut diximus. Praeterea non est contractus bilateralis, qui videlicet obligationem iustitiae communitativae utrinque seu in utraque parte producat”; Por. C. Piontek, jw., s. 249; J. R. Bar, J. Kałowski, jw., s. 193.

¹⁸⁵ G. Lobina, jw., s. 449—474.

¹⁸⁶ Tamże.

W opracowaniu zajęto się także skutkami prawnymi wynikającymi z indultu definitywnego odejścia z instytutu, czyli sekularyzacji oraz eksklaustracji zarówno zwykłej (dobrowolnej), jak i nałożonej. Omawiając to zagadnienie, zwrócono uwagę na historyczną ewolucję owej instytucji oraz konsekwencje, jakie z niej wynikały.

Zatrzymano się również na skutkach prawnych wydalenia z instytutu zakonnego oraz porównano postanowienia KPK/1983 w tej materii z wcześniej obowiązującymi normami.

Chociaż — co podkreślono w artykule — wszyscy członkowie danego instytutu składają takie same śluby zakonne, to jednak na duchownych zakonnych opuszczających instytut ciąży dodatkowe skutki, wynikające ze święceń i inkardynacji. Sprawą tą zajęto się w drugiej części artykułu.

W ostatniej części poruszono bardzo aktualny problem — zagadnienie związane z wynagrodzeniem czy innego rodzaju świadczeniami za pracę wykonywaną w czasie pobytu w instytucie. W oparciu o dokumenty Stolicy Apostolskiej udowodniono, że zakonnicy opuszczający instytut nie mają prawa domagać się zapłaty za pracę świadczoną na rzecz instytutu. W niektórych jednak przypadkach instytut obowiązany jest ze względu na zasady miłości i słuszności przyjść z pomocą porzucającym życie zakonne.

Effets juridiques du fait de quitter un institut religieux

Dans cet article l'auteur entreprend d'exposer les problèmes juridiques qui découlent du fait de quitter un institut religieux.

Dans le développement on attire l'attention sur le fait que les directives concernant les questions juridiques qui découlent de l'abandon des instituts religieux n'étaient pas toujours univoques; c'est pourquoi il a fallu continuellement les adapter à la législation ecclésiastique actuelle et aux conditions politiques et économiques.

Dans l'article on analyse les effets du passage d'un institut religieux à un autre; on montre que cette institution a, durant l'histoire, connu diverses évolutions. Dans l'exposé de cette question on attire l'attention sur des problèmes tels que le noviciat imposé avant la profession dans le nouvel institut et l'obligation du vœu d'obéissance.

On étudie avant tout la question suivante: durant le noviciat qui précède la profession, les supérieurs du nouvel institut peuvent-ils donner au candidat des ordres qui l'obligent en vertu du vœu d'obéissance? En ce qui concerne le vœu de pauvreté, on analyse les problèmes juridiques liés à l'acquisition et à l'obtention des biens durant le temps du noviciat.

On s'occupe également des effets juridiques qui découlent tant de l'exclaustration ordinaire que de celle imposée et de la sécularisation. On attire l'attention sur les changements historiques qui interviennent dans les instituts et sur les conséquences qui en découlent.

On donne également la caractéristique des effets juridiques qui concernent l'exclusion de l'institut religieux; on montre que le Code de droit canon de 1983 a introduit d'importants changements en ce domaine en comparaison du Code de 1917.

La deuxième partie de l'article s'occupe des effets juridiques propres aux ecclésiastiques qui quittent l'institut de quelque façon que ce soit.

Dans la dernière partie de l'article on aborde le problème lié à la rémunération ou l'indemnité dues pour le travail accompli durant le séjour dans l'institut religieux. On donne les raisons pour lesquels les religieux qui quittent l'institut n'ont aucun droit à demander une rémunération pour le travail accompli au profit de l'institut.